

Prijevod i translatološka analiza izabrane proze Jana Kameničeka

---

Stjepčević, Nia

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:055836>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti
Katedra za češki jezik i književnost

Nia Stjepčević

Prijevod i translatološka analiza izabrane proze Jana Kameníčka

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Katica Ivanković, red. prof.

Zagreb, 2020.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. O autoru	2
3. Prijevod	3
3.1. Tekst prijevoda	3
3.2. Tekst izvornika	29
4. Analiza prijevoda	37
4.1. O prevođenju	37
4.2. Odlike dobrog prevoditelja	38
4.3. Stil	39
4.4. Imena i obilježja likova	42
4.5. Pojmovi vezani uz glazbu	43
4.6. Lokaliteti	44
5. Zaključak	46
6. Literatura	48

1. Uvod

U ovome radu donosimo prijevod odabranog ulomka iz opusa Jana Kameníčka s češkog na hrvatski jezik, te translatološku analizu istog. Radi se o prva četiri poglavlja knjige *Rekviem za kantora Bacha*, Kameníčkove novele izdane 1988. godine. Odabrana su prva četiri poglavlja zbog narativne strukture koja omogućava smislenu i plodonosnu analizu, te kvalitetan uvid u proces prevođenja.

Prije prijevoda, bit će navedeni sažeti biografski podatci o autoru, kako bi se stekao povijesni kontekst i uvid u njegov spisateljski opus. Potom se uvodi prijevod, te originalni tekst djela u njegovom izvornom obliku. U sljedećim poglavljima ocrtat ćemo neke od osnovnih principa u prevođenju, ustanovit ćemo koje su to najbitnije odlike kvalitetnog prevoditelja, te pokušati pojasniti najčešće probleme koji se javljaju u prevoditeljskom radu. Zatim ćemo se posvetiti konkretnom tekstu *Rekviema za kantora Bacha*, odnosno analizi samog procesa prevođenja odabranog ulomka. Fokusirat ćemo se na situacije koje su po nečemu specifične ili zanimljive, one koje od prevoditelja zahtijevaju posebnu pažnju ili pred njega stavljaju zadatak o kojem mora promisliti i opredijeliti se za određeno rješenje. Na kraju donosimo sažeti pregled glavnih točaka kojima smo se bavili u radu, te iznosimo najvažnija opažanja i zaključke do kojih smo došli tijekom procesa prevođenja i kasnije pri translatološkoj analizi.

2. O autoru

Jan Kameníček rođen je 15. ožujka 1955. godine u Pragu. Pohađao je srednju građevinsku tehničku školu, a potom je na Praškom konzervatoriju upisao studij violončela. Nakon završetka studija godinu je dana bio zaposlen na Čehoslovačkom radiju. Na početku svoje spisateljske karijere pisao je radio drame i pripovijetke, među ostalima to su *Třináct krásných let* (1978.), *Zrání* (1979.), *Interview* (1980.), *Variace na Paganiniho téma* (1982.), *Kontrapunkty* (1983.), *Z mého života* (1984.), *Hodiny u Bachů* (1985.), *Podzim v novém světě* (1986.). S dugogodišnjim suradnikom i kolegom s konzervatorija Svatoslavom Gosmanom pisao je televizijske scenarije glazbene tematike, npr. *Obraz dějin české hudby* ili balet *Alenka v říši divů*. Radove je najprije objavljivao u časopisima, a njegovi prvi rukopisi bili su izdani kao samizdati. Njegova naobrazba i interes za klasičnu glazbu utjecali su i na njegov spisateljski opus te se u ranijoj fazi stvaralaštva posvetio tematici glazbe. U kasnijim djelima udaljava se od motiva glazbe i počinje se baviti primarno egzistencijalističkim temama. Jan Kameníček

smatra se jednim od glavnih predstavnika kafkijanskog stila u češkoj književnosti. Njegovo prvo službeno izdano djelo jest *Rekviem za kantora Bacha* iz 1988. godine, novela koja tematizira život skladatelja Johanna Sebastiana Bacha. Glavni dio njegovoga kasnijeg opusa čini proza, a to su novele, romani i zbirke pripovijedaka: *Damnatur* (1981.), *Konvikt* (1983.), *Dům* (1984.), *Vznik románu v sonátové formě* (1993.), *En ten tý ny* (1996.), *Daidalova zoufalství* (2003.), *Mezi spánkem* (2004.), *Vacant* (2005.), *Ikarovy monology* (2012.). Godine 1998. i 2000. osvojio je drugo mjesto na književnom natječaju *Literární Varnsdorf*, u kategoriji proza. Ni jedno njegovo djelo zasad nije prevedeno na hrvatski jezik.

3. Prijevod

Naredno poglavlje sadrži prijevod odabranog ulomka proze Jana Kameníčka na hrvatski jezik te originalni tekst predloška. Za prijevod smo odabrali djelo *Rekviem za kantora Bacha*, točnije prva četiri poglavlja novele, od ukupno dvadeset i dva, koja se nalaze na stranicama 11.-39.

3.1. Tekst prijevoda

1.

Iskreno rečeno, moj je gospodar oduvijek bio čudak. Stalno povučen u sebe, od jutra do mraka zatvoren u svoju radnu sobu, okružen svojim knjigama. Volio je knjige, nekoliko sati dnevno je čitao. Sve su i sada poravnane u dugačkim redovima, sve istih korica s kneževskim simbolom na hrptu. Znam to, jednom tjedno brišem prašinu u njegovoj biblioteci. I sada, kada gospodar više nije tu...

U biblioteci su Lope de Vega, omiljena gospodarova knjiga Cervantesov *Don Quijote*, tu je knjigu čitao mnogo puta, također Baconova *Nova Atlantida*, Pascalove *Misli*, Eschenbachov *Parzival*, *Labirint svijeta i raj srca Komenskog*, Michelangelovi *Stihovi* i Shakespeareove drame, Jonsonov *Alkemičar* i *O slobodi kršćanina od Luthera*, ili *Kako doći do vječnosti od stanovitog Francesca Busoninija*.

Živio je uvijek sam, to moram reći, do mog dolaska o njemu se brinula stara dadilja, koja je u siječnju ove godine umrla od starosti, doživjela je osamdeset sedam godina. Ona mu je kuhala, nakon njene smrti o gospodaru sam se brinuo samo ja.

O gospodaru ne mogu reći nijednu lošu riječ, iako je meni neshvatljivo zašto se svih petnaest godina, koliko sam ga znao, ponašao tako čudnovato. Ni s kime se nije sastajao, nitko nas nije posjećivao. Tih petnaest godina prolazilo je stalno jednako, stalno jednakim sporim tempom, s ustaljenim navikama.

Ujutro sam gospodaru – točnije u jedanaest sati, jer je gospodar radio do kasno u noć – donio doručak. Zatim je radio do tri, pa je bio poslužen ručak, uobičajeno kuhana govedina ili krepka juha s bijelim pecivom, to je najviše volio, potom opet na posao, do večeri je sjedio u dubokom naslonjaču i razmišljao, u osam sati lagana večera, a potom sam već bio slobodan, gospodar me više nije trebao. Moram spomenuti da sam od osam sati navečer obično zalijevao vrt preko ljeta, a u zimskim sam mjesecima uređivao svoju zbirku minerala. Tako je to išlo svaki dan osim srijede poslijepodne, kada je gospodar dva sata jahao po prostranom parku, koji pripada imanju.

Imali smo dosta novaca, gospodar je sigurno bio jako bogat, ali nitko nije znao razmjere njegova imetka. Ne znam zašto se odlučio za takav način života, ne znam što ga je tjeralo da cijele dane provodi u radnoj sobi među svojim knjigama i kemijskim priborom. Navodno, govorio je Hansi, gospodar želi izumiti eliksir života. To je moguće, jednom mi se povjerio da bi htio postati... besmrtni. On je zasigurno bio genijalan čovjek, taj moj gospodar, u osmoj godini, govorila je dadilja, komponirao je skladbu za čembalo, u dvadesetoj je naslikao portret svoje majke, u tridesetoj napisao roman od petsto stranica.

Zauvijek ću ga pamtititi kao čovjeka manjeg stasa, prodornog pogleda tamnih očiju, s dužom kosom počesljanom prema natrag, on naime nikada nije nosio periku.

Već je jesen, vani u parku lišće pada s drveća. Hodam kroz prazne sobe, povremeno obrišem prašinu ili otvorim neki od prozora kako bi se prostorije provjetrile. Sve sam više i više uvjeren da je do te promjene kod mog gospodara došlo u trenutku kad sam ga jednog siječanjskog jutra ove godine zatekao uzrujanog u njegovoj sobi...

Ustao sam tog dana kao i uvijek, u pola sedam, obukao se spreman otići u grad obaviti kupovinu po naredbi dadilje. Ušao sam u dvoranu u prizemlju i na vratima kuhinje ugledao dadilju kako sa sklopljenim rukama gleda gore prema stubištu. Prije no što sam uspio poželjati dobro jutro, začuo sam tupe udarce, prasak razbijanja stakla i krikove. Nisam dugo oklijevao i potrčao sam uz stepenice prema gospodarovoj sobi. Pokucao sam. Unutra su odjekivali glasovi, kao da se svađaju. Na tren je bilo tiho, pokucao sam ponovno, začuo se još jedan krik. Polako sam otvorio vrata. Na stolu, na sagu, na stolcima s visokim naslonima ležala je gomila

razbijenog stakla. Zaudaralo je na paljevinu. Gospodar je sjedio ili bolje rečeno ležao u dubokom naslonjaču, užasnuto gledao u strop i nešto šaptao.

Prišao sam mu i nagnuo se nad njegovo lice.

„Moram to postići“, šaptao je, „moram to postići...“

Pomogao sam mu da ustane i doveo ga do kreveta, koji je stajao u najtamnijem kutu sobe, nasuprot prozora, koji su sada bili zamračeni zavjesama. Gospodin je odmah zaspao. Ugasio sam svijeće na stolu i izašao iz sobe.

Od toga dana gospodar se jako promijenio. Postao je još šutljiviji, tiho je hodao hodnicima s rukama iza leđa, a kada je nekoliko dana nakon tog događaja dadilja preminula, u povorci na sprovodu hodao sam sám. Gospodar me to zamolio, rekao je da ne može ići, da smrt...mrzi. Da, tako je rekao.

Najednom, nakon nekoliko tjedana, u našoj su se vili začuli zvuci glazbe. Gospodin je svirao nešto na čembalu, koje sam zajedno s Hansijem prenio iz muzičke sobe. Svirao je satima i satima, bilo mi je drago, iz sobe su naime nestale i sve one čudnovate kemijske posude i zrak je bio čišći...

Kako je uzaludna bila moja radost u tim danima, kako sam se samo varao! Mislio sam da se gospodar smirio, budući da ne provodi više dan i noć nad tim eliksirom, – bilo je jasno da ga nije otkrio, inače bi se bio pohvalio ili bi mi to barem dao naslutiti, ali to njegovo vječno sviranje čembala stvaralo je neku neobičnu napetost, koja se širila čitavim imanjem.

Jedne me noći probudilo šuškanje u mojoj sobi. Tiho sam se pridigao na lakte i škiljeći gledao u tamu. Nekakva sjena otvorila je moj ormar s odjećom. Neko je vrijeme prekopavala po ormaru, potom se tiho izgubila. Ujutro sam vidio da mi je nestao stari kaput, šešir i jedna stara perika, koju ionako više nisam nosio.

„U našem dvorcu je neki uljez, gospodaru“, rekao sam toga dana ujutro gospodinu.

„Uljez?“ začudio se i nagnuo glavu nad tipke, „što to izmišljaš, Joachime...“

„Neki strašan stvor noćas mi je ukrao periku, gospodaru“, rekao sam.

„Da,“ rekao je gospodin i zasvirao nekoliko tonova, „a što to imaš na glavi...“

„Također mi je ukrao kaput i šešir, potpuno sam pokraden, gospodaru.“

„Ne istražuj to više, Joachime, ne razbijaj time glavu, kupit ćeš si novi šešir“, i ponovno je udario po tipkama.

Odjednom mi se obratio: „Ne bi li htio, Joachime, da ti odsviram što sam skladao?“; i prije no što sam uspio kimnuti glavom, počeo je svirati.

Mislim da je to bila krasna glazba, razumijem se malo u glazbu, u mladosti sam svirao lutnju, gospodar je bio umjetnik.

Dok je gospodar svirao, razmišljao sam o tome je li moj šešir možda uzeo Hansi, koji se brinuo za gospodarove konje, a to sam gospodaru i rekao kada je odsvirao. No prije toga spomenuo sam gospodarovo glazbeno umijeće.

„Hansi?“ razmišljao je, „zašto bi to učinio? Ne, ne razmišljaj više o tome, Joachime.“ I gospodar se nasmiješi, „možda je to bio samo san...“

Naklonio sam se i izašao na hodnik. Ponovno sam pretražio ormar, pogledao sam i u putni kovčeg pod krevetom. Nije bio san, gospodin se varao, kaput, perika i šešir zaista su nestali...

2.

Gostionica nedaleko najvećeg trga grada Leipziga trenutno, u pola jedanaest ujutro, nije bila puna. Nekoliko mjesta bilo je zauzeto, ali ostali stolovi, njih većina, bili su slobodni. Gostioničar, stariji deblji muškarac s neobičnim brkovima, kakvi nisu bili u modi, brisao je šank i pritom razgovarao s mladim muškarcem koji je stajao pored najbližeg stola.

„Sjednite nakratko“, rekao mu je s osmijehom, „ne možete ga promašiti. Sigurno još spava, došao je u ponoć. Želite čašu crnog? Imamo izvrsno vino.“

„Stvarno nije rekao što želi?“ navaljivao je mladić.

„Kad vam kažem. Hoću razgovarati – rekao je – s nekim novinarom iz lokalnih novina.“

„Nije rekao da želi razgovarati sa mnom?“

„Ne, gospodine, nije to rekao.“ gostioničar se zamislio i nalio vino u limeni vrč i zajedno s čašom ga stavio na stol ispred mladića, „nije nikoga imenovao. Ja sam ujutro došao k vama u redakciju i obavijestio vašeg nadređenog. Ostatak znate.“

Mladić je zamišljeno kimnuo glavom. Nalio si je vina i rekao: „Rekli ste Taylor, John Taylor?“

„Upravo tako, gospodine. John Taylor, tako mi se predstavio.“

„Nije rekao barem odakle je? Znae, to je strano ime..., taj gospodin je Englez?“

Gostioničar je slegnuo ramenima. „Ne znam, gospodine, ali sigurno je došao izdaleka, njegova kočija i kočijaš bili su potpuno prašnjavi.“

„Gdje je sada taj kočijaš, mogu li s njim razgovarati?“

„Žao mi je, gospodine, ali kočijaš je odmah ujutro nekamo otišao, a ja i nemam pravo i pitati ga o koješta.“

Zatim se nagnuo nad mladog muškarca. Brkovi su mu se naježili, kad mu je šaptao: „Što ako je to neki mag? Ili, ne daj bože, špijun!“

Mladić je užasnuo pogledao gostioničara, brada mu se zatresla.

„Špijun, gospodine gostioničaru? I htio bi pričati baš sa mnom? Ali zašto, pobogu...?“ mladić je otpio iz čaše, „zašto bi htio pričati sa mnom ako je špijun?“

Gostioničar je prešao krpom po stolu: „Potpuno ste u pravu, mladi gospodine, zašto bi se povjerio baš vama...Ali mag“, rekao je ponosno, „mag bi mogao biti. Možda tu želi izvesti nekakvu predstavu,, nekakve trikove...Mislim da bi to mogao izvoditi ovdje, u ovoj gostionici, mjesta ima dovoljno...“

Odjednom je zastao, sledio se i gledao nekamo iza mladićevih ramena. Mladić se polako okrenuo.

„To je on“, izustio je gostioničar zaprepašteno, „bože, pa to je on!“ i okrenuo je pogled prema mladiću. „Vidite ga, to je on. Mi tu raspravljamo, a on se za to vrijeme polako spustio po stepenicama. Sigurno sam u pravu“, prošaptao je grozničavo, „to je nekakav čarobnjak!“ Gostioničar se polako udaljio. Mladić je neko vrijeme zapanjeno zurio pred sebe, a onda se ponovno osvrnuo..

Nekoliko koraka od njega, dijelilo ih je samo par stolova, sjedio je taj muškarac. Nosio je dugi kaput, koji mu je visio s ramena, nije bio zakopčan oko vrata. Iako je sjedio u zatvorenoj prostoriji, imao je šešir nabijen na čelo. Vrlo širok šešir, pomislio je mladić, a pod njim periku.

Lice mu je bilo sakriveno, ali moglo se vidjeti da puši lulu. Mladiću se činilo da je muškarac nestrpljiv. Prišao mu je, naklonio se i tiho rekao:

„Dobar dan, gospodine. Zovem se David Gerstenberg i pišem za novine u našem gradu.“

Na trenutak je nastala tišina, zatim je neznanac stavio ruke na stol i digao glavu. Mladić je ugledao dva tamna oka, prodoran pogled. Muškarac si je polako, rukom punom prstenja, prešao po bradi.

„To mi je drago“, rekao je, „možete li sjesti?“

Mladić se naklonio i sjeo na rub stolca.

„Gdje je gostioničar, ovdje nitko ne poslužuje?“ rekao je muškarac na tečnom njemačkom, „hoćemo li tu umrijeti od žeđi?“ i nasmiješio se.

Mladić se također nasmiješio. Nesigurno, ali ipak.

Muškarac ga je šutke promatrao pa rekao:

„Sviđate mi se, mladi gospodine, uvjeren sam da ćemo se slagati.“

Mladić se opet nasmiješio. „Kako vam mogu biti od pomoći, gospodine..., gospodine Taylor?“

Muškarac je pogledao prema šanku, gostioničar je ondje naslonjen stajao i netremice gledao u njega.

„Gospodine gostioničaru, gdje ste s tim vinom, želim počastiti ovog mladića!“

Gostioničar se uplašeno naklonio i na stol stavio vrč s vinom i dvije čaše. Najprije je nemirnom rukom natočio gostu, zatim mladiću te se odmah uz naklon udaljio. No nije otišao daleko; zgrabio je krpu i vrlo pažljivo stao laštiti susjedni stol.

Nepoznati gost promatrao ga je s osmijehom, a zatim se obratio mladiću:

„Koliko dugo pišete za novine, gospodine Gerstenberg?“

„Pola godine, gospodine...“, rekao je mladić, „ali napisao sam već mnogo vijesti, vlasnik novina ne može me dovoljno nahvaliti.“

„Jasno, jasno“, rekao je Taylor, „to mi je drago. Tim bolje za mene...“

Gost je podigao čašu i otpio.

„Trebao bih da o meni napišete kratak članak“, pogledao je ponovno prema gostioničaru, koji je kraj susjednog stola vrlo marljivo slagao stolce, i viknuo mu: „Gospodine gostioničaru, biste li nam donijeli papir i pero?“

Mladić je posegnuo u džep i izvadio nekoliko presavijenih listova papira i olovku. „Imam svoje papire“, rekao je. „O čemu bi trebao biti članak, gospodine?“

Taylor si je opet prešao rukom preko brade.

„Pišite: Ovih dana u naš grad Leipzig doputovao je istaknuti engleski liječnik John Taylor, koji ovdje planira obavljati posao okulista u razdoblju od nekoliko tjedana. Liječnik Taylor koristi se najnovijim spoznajama medicinske znanosti, deseci beznadnih slučajeva koje je on izliječio sigurno su najbolja potvrda njegove sposobnosti. Građani oboljeli od očnih bolesti, također oni s glaukomom ili sivom mrenom, neka ljubazno osobno dođu..., i tako dalje, i tako dalje, sigurno možete sami dovršiti. Ne zaboravite“, dodao je, „navesti ime ove gostionice. Odlučio sam ovdje odsjesti“, i popio je iz čaše.

Dakle nije mag, razmišljao je gostioničar kraj susjednog stola, dakle nije špijun, tužno je u sebi rekao mladić, razočarano je preklopio ispisani papir i stavio ga u džep.

„Naravno“, čuo je gostov glas, „nadopišite da doktor Taylor može svoj doktorat dokazati liječničkom diplomom. Osim toga, na zahtjev će priložiti desetke pisama u kojima mu izliječeni pacijenti izražavaju zahvalnost.“

„I to je sve“, dodao je doktor Taylor, „idem razgledati grad. Gospodine gostioničaru“, uzviknuo je, „kad se vrati moj kočijaš, dajte mu da jede i neka me pričeka i ne udaljava se odavde. Recite mu da ću se vratiti i da ću ga trebati.“

Gostioničar se naklonio, doktor Taylor ispružio je ruku prema mladiću. „Bilo mi je drago, mladi gospodine. I hvala na usluzi. Sigurno ćemo još razgovarati, a ako ne, ostavit ću vaš honorar ovdje kod gostioničara. Naravno, tek kada članak bude objavljen, i to u točno tom obliku kako smo se dogovorili. Zdravo.“ Snažno je stisnuo mladiću ruku, okrenuo se, i pridržavajući kaput oko vrata, dugim koracima izašao je iz gostionice.

Gostioničar se sagnuo k mladiću, koji je umorno sjeo na stolac i još uvijek gledao u zatvorena vrata.

„Čudan čovjek, vjerujte mi, ja poznajem ljude“, rekao je gostioničar tiho, „trebali ste zatražiti da vam pokaže tu diplomu.“

Mladić je pogledao u gostioničara: „Vi mislite da...“, i radije svoju misao nije dovršio.

Gostioničar je nekoliko puta kimnuo glavom. „Bojim se to izgovoriti isto kao i vi, ali ipak ću reći: što ako taj čovjek, mladi gospodine...“, gostioničar je učinio malu stanku, „što ako je taj čovjek... prevarant...“

3.

Johann Sebastian sjedio je, kako je navikao u zadnje vrijeme, u svom naslonjaču, ali nije radio. Nije mogao, a nije niti htio. Sjedio je i puštao misli da mu slobodno prolaze kroz glavu. Čuli su se jedino slabi otkucaji sata smještenog na staroj drvenoj škrinji. Soba je bila uronjen u tamu, teške zavjese na prozorima bile su navučene. Nije tu bilo mnogo namještaja, ormar, teški stol od hrastovine, stalak s otvorenom partituruom, čembalo, u kutu do zida sofa. Kada bi zavjese na prozorima bile razmaknute, mogli bi se vidjeti vrtovi, šumica i uska polja, kroz koja se protezala rječica.

Bilo je pola jedanaest, sat je maloprije dvaput otkucao. U prostoriju je ušao Gottfried Müthel. Mladić od otprilike dvadeset godina, simpatičnog izgleda, velikih smeđih očiju, crna mu je kosa na potiljku spletena u kratku pletenicu. Odjeven je u dulji kaput, u ruci drži poslužavnik s porculanskom šalicom.

„Gospodine Bach...“, rekao je tiho.

„Što je, Gottfriede? Uđi i sjedni malo. Drago mi je što si došao.“

Gottfried je na stol odložio tanjurić sa šalicom, uzeo stolac i postavio ga nasuprot fotelje.

„Tamo je sigurno metež, je li?“ rekao je Bach s blagim osmijehom. „Ja znam zašto se Magdaleni ne pletem pod noge. Umjesto da budem u centru pozornosti svih, tu sam se sakrio kao stari jazavac.“

„Gopoda Magdalena šalje vam šalicu čaja. Želite li ga?“

Müthel je podigao tanjurić sa šalicom i pružio ga Bachu. Bach je oprezno otpio. „Tek u zadnje vrijeme uspijevam doista uživati u čaju, vjeruješ li mi, Gottfriede?“

Gottfriedu su navrle suze na oči. Nasuprot njega u naslonjaču je sjedio star čovjek. Star, mislio je dok je promatrao Bacha kako polako ispija uzavreli čaj, star, ali nipošto predan starosti, kao što starci obično bivaju. Netko bi mu možda dao i više od šezdeset pet godina.

Sjedio je nasuprot njega u rastvorenom smeđem ogrtaču, u raskopčanoj bijeloj košulji. Nije imao periku, u zadnje vrijeme ju iz očitih razloga nije nosio, uopće nije išao među ljude; kosa je bila kratko ošišana, ali i dalje gusta, lice puno bora, povećani nos, jaka, čvrsta brada. Bach je ponovno otpio iz šalice, zatim okrenuo glavu k prozoru.

„Zašto ništa ne govoriš, Gottfriede? Zašto šutiš?“ pitao je Bach. „Nešto se dogodilo?“

Ispružio je ruku s praznom šalicom, Gottfried ju je uzeo i stavio na stol.

„Ništa, gospodine Bach“, rekao je s glumljenim osmijehom, „palo mi je na pamet da bismo se mogli malo prošetati.“

„Stvarno si o tome razmišljao, Gottfriede?“

„Jasno, o čemu drugome?“

„Ne, želim ostati doma. Samo bi mi to trebalo, ići danas van, baš danas, kad čovjek ne zna kad će početi nevrjeme. Koješta, moram ostati doma.“

„Barem ću otvoriti prozore, mogu?“

„Da, to da. Otvori prozore, svjež zrak čovjeku može samo koristiti.“

Müthel je razmaknuo zavjese, širom je otvorio prozore. Stoji i gleda uska polja, rječicu Pleisse, koja njima krivudavo vijuga.

„Kako je vani tiho“, rekao je Bach nakon nekog vremena. „Jesu li tu lani u ovo doba već bile lastavice, Gottfriede?“

„Ne znam, gospodine Bach, ne sjećam se.“

„Ni ja, Gottfriede, lani sam se brinuo o drugim stvarima, umjesto o dolasku ptica. Je li se Dorotea već vratila s tržnice, Gottfriede?“

Gottfried nije odgovorio.

„Gottfriede, slušaš li me?“

„Molim, gospodine Bach? Oprostite“, rekao je Gottfried rastreseno i okrenuo lice od prozora. „Oprostite, uistinu vas nisam slušao. Naime“, dodao je osupnuto i pogledao opet van, „čini mi se...“

„Što to?“ nasmijao se Bach.

„Mislim da netko stoji pod prozorima naše kuće i gleda ovamo.“

„Ta tvoja mašta, Gottfriede!“

„Ozbiljno. Neki čovjek. . Ima dugu crnu jaknu, ne vidim mu lice, ima šešir nabijen na čelo, dugu periku. Čudno... Sad!“ uzviknuo je Gottfried, „on me ugledao, okrenuo se i hitro odlazi!“

„Kad ćeš prestati izmišljati, Gottfriede? Kad ćeš postati razuman?“

„Stvarno, gospodine Bach. Još se jednom osvrnuo i nestao iza ugla.“

„Sigurno je bio neki siromah. Slaboumnik...“

„Nije izgledao kao luđak, gospodine Bach.“

Gottfried je još neko vrijeme zamišljeno gledao praznu ulicu, zatim se okrenuo k Bachu.

„Da zatvorim prozore?“

„Zatvori, Gottfriede, hladno mi je.“

„Pokrit ću vas pokrivačem, može?“

U tom trenu vrata su se naglo otvorila i u sobu je utrčala Regina Susanna, Bachova najmlađa kći.

„Tatice, tatice“, vikala je s vrata, „vidi, Dorotea mi je donijela bombon!“ Protrčala je kroz sobu i sjela ocu u krilo. Ispružila je ručicu, rastvorila šaku. Na dlanu je ležao mali okrugli bombon.

Bach ga je uzeo u ruku. „Baš mi je krivo“, rekao je ozbiljno, „ti si dobila bombon, a ja ne? Zar je tebi danas rođendan?“

Djevojčica se uozbiljila, sišla je s očeva krila.

„Istina je“, rekla je nesigurno, „nije mi rođendan. Ali Dorotea je rekla...“

„Karolina je isto dobila bombon?“

„Ne znam“, rekla je djevojčica na rubu plača, „ali ni njoj danas nije rođendan, tata.“ Susanna je položila bombon Sebastianu na dlan.

Bach se nasmijao, potom je rekao: „Kad bi samo znala kako ja ne volim bombone, Susanna. Budi tako dobra, i sama ga pojedi. Znaš“, šapnuo je djevojčici na uho, „Dorotea zna da ja ne volim bombone.“

Regina Susanna gurnula je bombon u usta i istrčala iz sobe. Stanom je odjekivao njezin visoki glasić: „Karolino! Karolino, ja imam bombon! Kad ga malo ocuclam, onda ću ti ga dati!“

Gottfried je otišao do vrata i zatvorio ih. Sa sofe je uzeo pokrivač i rasprostro ga preko Bachovih koljena.

„Koliko je sati, Gottfriede? Bit će jedanaest, je li?“

„Dočekat ćete“, rekao je Gottfried s osmijehom.

„U zadnje vrijeme ne volim naša obiteljska slavlja. Prije“, Bach se nasmiješio, „prije smo se sastajali jednom godišnje svi, cijela obitelj, sva braća, sva djeca. Jednom je među nama, a bilo nas je oko stola preko trideset, sjedio čovjek kojeg nitko nije poznao. Svatko je mislio da je rođak onog drugog. Na kraju se ispostavilo da je taj čovjek iskoristio to što smo tako razgranat rod i sjeo za postavljeni stol. Pa što, pustili smo ga, barem se pošteno najeo.“ Bach se uozbiljio. „Morali smo unajmljivati gostionicu...A kako se lani veselo slavila svadba naše Elizabete i Christopha, a onda kada se to dogodilo...“ Johann Sebastian je zašutio. Gottfried je stajao pored vrata i gledao u njega. „Samo da ovaj dan napokon prođe, Gottfriede... Ali ne govori to Magdaleni, time bih ju samo rastužio. Možda se ona veseli današnjem slavlju. Iako u dubini duše to ne mislim, poznam ju.“

Stojeći sat na drvenoj škrinji pravilno je otkucavao vrijeme.

„Ne bismo li ipak malo radili, Gottfriede? Možda će nam vrijeme brže proći...“

Gottfried je posegnuo u ladicu i na stol položio nekoliko papira s notnim crtovljem. Uzeo je jedno pero i pogledao njegov vrh pod snopom svjetlosti.

„Nisam joj to trebao govoriti“, rekao je Bach tiho, „nisam se trebao praviti da mi je važan taj bombon...“

„Bila je to samo šala“, rekao je Gottfried, „ništa drugo.“

„Ali ona je to shvatila ozbiljno.“

„Možete biti sigurni da je otrčala odavde potpuno bezbrižno.“

Bach je kratko razmišljao.

„Možemo li početi, Gottfriede?“

„Možemo, gospodine Bach...“

Dva sata kasnije cijela se obitelj okupila na svečanom ručku. Na čelu stola slavljenik; Johann Sebastian na sebi ima kratki smeđi kaput, bijelu košulju. S njegove desne strane sjedi Anna Magdalena, pored nje Dorotea, Bachova najstarija kći, četrdesetdvoгодиšnjakinja, još uvijek neudana, nasuprot nje sjede petnaestogodišnji Christian i osmogodišnja Regina Susanna, za drugom polovicom stola nasuprot Bacha sjede Gottfried Müthel, Karolina, kojoj je trinaest godina, i napokon Elizabeta i Christoph Altnikol, koje su Magdalena i Johann Sebastian pozvali da neko vrijeme borave tu u kući. Poslužuje se svinjsko pečenje i izvrsno vino, koje je u bačvici, zajedno s čestitkom u stihu, poslao rođak Elias.

Jedu u tišini, jedino se Regina Susanna povremeno okrene prema Christianu pa ih smjesta opomene Anna Magdalena. Johann Sebastian jede usredotočeno, kao da prepirke svojih najmlađih niti ne primjećuje. Prva je s jelom završila Elizabeta. Nasmiješila se svome mužu i položila ruke na krilo. Jelo je ostalo skoro netaknuto. Christoph Altnikol to je primijetio, odložio je pribor i pod stolom uhvatio svoju ženu za ruku. Nisu vidjeli da ih sa suprotne strane stola zabrinuto promatra Anna Magdalena.

Kada je i Johann Sebastian odložio pribor, svi su podigli čaše.

Müthel se nagnuo prema Christophu Altnikolu i nešto mu šaptao.

„Kakve to tajne imate?“ rekao je s osmijehom Johann Sebastian.

„Tata, htjeli bismo da, ako možeš, dođeš u svoju radnu sobu. Mama će te povesti.“

Bach ustane, primi svoju ženu pod ruku i polako korača u susjednu prostoriju. Smjesti se u svoj naslonjač, Anna Magdalena sjedne na stolac pored njega.

Tišina je. Sat na staroj drvenoj škrinji otkucava vrijeme.

I odjednom...

...odjednom se iz susjedne sobe začuje krasan ženski glas u pratnji flaute i violončela. Zvuk se pojača kada dvoje najmlađih otvore vrata. Stanom se ori divna kontemplativna arija. Bach je primio ženinu ruku i dugo ju stiskao. Ženski glas, nesumnjivo Elizabetin, diže se u visine, katkad se ispreplete s mekim tonovima flaute...

...Bach nije znao koliko je dugo trajala arija. Ali kada je bio kraj, odahnuo je. Shvatio je da je Elizabetin glas zvučao snažno, ni jedan krivi ton, nikakva nesigurnost. Osjetio je zahvalnost što je Elizabeta uspjela otpjevati cijelu ariju, a da ju glas nije iznevjerio. Altnikol se, pomislio je, prema njoj ophodi vrlo pažljivo, iako i on sam sada proživljava teške trenutke. Bach je bio zahvalan zetu za takvo ophođenje.

Arija je završila, flauta i čelo bili su odloženi, svi su ušli u sobu i jedan za drugim čestitali Bachu šezdeset peti rođendan.

Bach se pokušao nasmiješiti: „Razveselili ste me. Uvijek mi je veliko veselje kada se svi ovako nađemo na okupu. Kada smo zadnji put tako muzicirali? Prošle godine, jesam li u pravu? Kad se moja draga Elizabeta udavala za Christopha.“

Bach je ustao i po sjećanju došao do prozora. Zavjese su bile razmaknute.

„Wilhelm Friedemann napisao je ocu pismo“, rekla je Anna Magdalena, „duboko se ispričava što ne može biti na današnjoj proslavi.“

„Vjeruješ li, dragi Christophe“, javio se Bach s prozora, „da smo prije, kada smo se htjeli svi sastati, cijela obitelj Bach, morali unajmiti gostionicu?“

Onda se okrenuo prema Elizabeti i rekao: „Preljepo si pjevala, Elizabeto, hvala ti.“ Kći ga je zagrlila oko vrata i poljubila. Bach joj je šapnuo na uho: „Odvažna si, draga Elizabeto...“

Elizabeta se okrenula i istrčala iz sobe. Christoph se ispričao i otrčao za njom.

Tišinu je prekinuo Gottfried. „Moram vam dati ovo pismo, trebao sam to učiniti već pri čestitanju. Ne ljutite se na mene što vam ga nisam dao ranije.“

„Pročitaj nam ga, molim te“, rekao je Bach s osmijehom.

„To je čestitka od gospode iz Mizlerova Društva glazbenih znanosti?. Svi vam žele puno zdravlja i –,,

„Svi?“ rekao je Johann Sebastian mirno, „zaista svi?“

Gottfried je pogledao pismo, ruka mu je pala.

„Hajdemo ponovo za stol, dragi moji“, rekla je hitro Anna Magdalena uz smijeh.

„Popit ćemo još onog vina“, nestašno je predložila Dorotea, „to je najbolje vino koje sam ikad pila. Ne čini vam se?“

Bach je primio čašu. „Imam jednu molbu za vas. Hajmo od ovog trenutka slaviti današnji prvi dan proljeća, a ne moj rođendan.“

Kroz vrata su ušli Elizabeta i Christoph. Elizabetine oči bile su crvene od plakanja.

„Previše ste skromni, tata“, rekao je Altnikol, „danas bi trebao cijeli Leipzig, cijela Njemačka slaviti vaš rođendan.“

„Dragi Christophe, sve više spoznajem da takvi iskazi poštovanja nisu baš značajni za život. Usput, kada putuješ za Naumburg?“

„Sutra. Dobio sam nekoliko dana slobodno, ali prekosutra ondje već moram biti. Drago mi je“, rekao je nakon kratke stanke, „što smijemo stanovati tu kod vas, što se tako brinete za Elizabetu. Meni je dosta naporno putovati sve do Naumburga, ali sretan sam što se ovamo mogu vraćati.“

„Orgulje su u redu?“

„Da, u biti sam zadovoljan njima.“

Bach se naizgled razljutio: „Pogledajte! On je njima u biti zadovoljan! To je zet! Dođe, studira kod mene i odvede moju najdražu kćer, a o instrumentu koji sam ja odobrio govori s takvim poštovanjem! Znaš li na kakvim sam orguljama – –“

„– – svirao u Arnstadtu?“ upala mu je u riječ Anna Magdalena. „Bile su to stare orgulje, sa samo dvadeset i tri glasa!“

Svi su se, uključujući Bacha, nasmijali.

„Mama je rekla“, javila se Elizabeta, „da sad radiš na nekom opsežnijem djelu. Christopher i ja bismo ti voljeli pomoći.“

„Dragi ste, hvala vam. Zasad Gottfried satima uz mene sjedi, jako je strpljiv sa mnom.“

„Mama i mi se samo bojimo“, rekao je Christoph, „da se nepotrebno iscrpljujete. Možda biste se mogli na neko vrijeme malo odmoriti...“

„Odmoriti? Ni govora!“ Bach je odmahnuo rukom. „To će biti nešto veliko. Bit će to... bit će to jedan ciklus fuga, u kojem sve fuge imaju istu temu ili njezinu varijaciju. Sve fuge bit će u istom tonalitetu. Odabrao sam tonalitet d-mol.“ Bach je zastao: „Nije to još ni približno gotovo, ali imam u glavi već puno glazbe. A imam i naziv. Zvat će se to Umijeće fuge.“

„Dakle...“, Altnikol se zamislio, „ako sam dobro shvatio, bitno vam je prije svega obraditi sve vrste fuga?“

Bach je kimnuo. „Da. To mi je sinulo već pri komponiranju Glazbene žrtve. Tema regium me nadahnula. Ukomponirao sam ju i u ove fuge.“

„Ne znam“, nesigurno je rekao Christopher, „vi želite nastaviti u smjeru Glazbene žrtve? Tata, vi znate koliko cijenim vas i vašu glazbu, ali govori se...“

„Što se govori, Christophe?“ rekao je Bach mirno.

Altnikol je šutio.

„Samo reci. Što se priča?“ Bach se poticajno nasmiješio zetu.

„Pa..., ne ljutite se što to govorim, ali imam osjećaj da se u zadnje vrijeme pri skladanju previše zatvarate u sebe...“

Bach se nasmiješio: „Meni je šezdeset i pet godina, dragi Christophe...“

„Znam...Ali glazbu ipak ne pišete samo za sebe.“

Altnikol se odvažio. „Priča se da, kada ste skladali Glazbenu žrtvu, niste mislili o župljanima sv. Tome. Ne ljutite se, tata, što vam to govorim, ali –“

„Je li to i tvoje mišljenje, Christophe?“ nakon kraće pauze upitao je Johann Sebastian mirno.

„Otići ću po još vina, želite li?“ pitala je Dorotea.

„Moje mišljenje? Je li to moje mišljenje?“ Altnikol je pogledao Bacha. „Ne, nije... Govorim samo ono što sam čuo.“

„Poznajem samo jedno mjerilo“, rekao je Bach, „a to je dobra glazba. Ona za koju vrijede Lutherove riječi: glazba mora biti utjeha, kako bi osvjetljavala srce i ispunjavala ga mirom. Takvu se glazbu trudim stvarati.“

Altnikol je puknuo: „Ali kakva glazba! Kakva glazba! Iskreno govoreći, tata, mnogi ljudi, i oni učeni, ne shvaćaju njezin smisao.“

„Ti se, čini se, zauzimaš za te druge.“

Altnikol je raširio ruke: „No dobro, više vas ne razumijem. Vi znate da sam uvijek bio vaš predani učenik, ali... U pravu ste, to je pomalo i moje mišljenje.“

„A što bih po tvom mišljenju trebao raditi? Trebao bih pisati onako kao što sam pisao prije? Vratiti se u svom radu nekoliko godina unatrag? Ne bi li to naposljetku bilo protiv prirode, što misliš?“

Bach je sjeo u naslonjač, rukama je prekrpio lice.

„Nisam vas htio uzrujati, tata. Oprostite.“

Altnikol se okrenuo i izašao iz sobe. Elizabeta je oca pogladila po ramenu i otišla za svojim mužem.

„Nije to tako mislio, ne ljuti se na njega, tata“, rekla je s vrata.

Supružnici su ostali sami u sobi. Gottfried je maloprije odveo djecu u susjednu sobu. Čulo se kako Regina Susanna i Gottfried pjevaju.

„Ne ljuti se na njega. Koliko znam Christopha, mislim da je bio iskren.“

„Ništa nisam rekao“, prigovorio je Bach mirno. Pomilovao je ženu po kosi: „Hvala ti na današnjem danu, Magdaleno, hvala ti na svemu, na djeci, na Doroteji, na Elizabeti. Ne mogu zamisliti bolju suprugu od tebe.“

„Htjela bih da se ovako okupimo i za godinu dana.“

„Svakako ćemo se okupiti. Bit će to veselije. Pozvat ćemo Eliasa i svu rodbinu“, Bach je izgledao sretno, „već sam malo o tome razmišljao, sljedeće godine ćemo opet unajmiti gostionicu, što kažeš?“

Anna Magdalena se nasmiješila, naslonila je glavu mužu na rame. Nije vidjela da se Bach uozbiljio.

Tako su sjedili dugo, šutke, uživajući u blizini onog drugog.

4.

Johann Sebastian provodio je dane, kao stalno u zadnje vrijeme, u svojoj radnoj sobi. Sjedio je u naslonjaču i radio. Raditi je značilo šutke sjediti i u glavi, bez papira, promišljati o skladbi. Ne mora odsvirati svoje misli na čembalu, njegova imaginacija je besprijeekorna, unatoč

tome sada ustaje i pristupa instrumentu. Zazvučale su polovinke. D, a, f, d, cis, zatim četvrtinke d, e, polovinka f, a onda osminke f, g, f, e... Slična tema onoj koju je iskoristio u Canzoni u d-molu ili temi es-mol u Ugođenom klaviru.

Iznova je odsvirao temu desnom rukom. Da, tema je puna potencijala, može se s njom raditi.

Prije nego li je stigao sjesti u naslonjač, otvorila su se vrata.

Bach se okrenuo.

„Što se dogodilo? Je li to Magdalena? Valjda nigdje ne gori“, nasmiješio se.

„Sebastiane, ovo je neobično!“ rekla je Magdalena jedva hvatajući dah, „mene je strah.“

„Nije se valjda nešto dogodilo djeci?“

„Ne, na sreću to nije, ali dogodilo se nešto neobično. Netko ti je došao u posjet.“

„U posjet? Zašto ga nisi pozvala da uđe?“

„On... on je nekako čudan, iz njega zrači strah.“

„Kako se zove?“

„Nisam ga razumjela, cijelo sam vrijeme gledala u te njegove oči. One su ako su čudne, Sebastiane.“

Bach se pokušao nasmiješiti. „Smiri se, Magdaleno, i pozovi ga da uđe.“

Anna Magdalena se na vratima okrenula, Bach ju je zadržao:

„Magdaleno, kako izgleda, opiši mi ga.“

„Omanji, ima dugi crni kaput, crni šešir, dugu svijetlu periku. I ima čudne crne oči, tako neobičan pogled.“

„Izgleda imućno?“

„Ne čini mi se, baš naprotiv. Taj kaput nije nov, a ni perika. Ne, ne mislim da se radi o bogatašu.“

Bach je zamišljeno kimao glavom. „Budi tako ljubazna, pozovi ga da uđe. Zavjese su razmaknute?“

„Nisu.“

„Onda ih, molim te, razmakni. I budi tako ljubazna i donesi nam kavu.“

Magdalena je razmaknula zavjese.

„Nije rekao što želi?“

„Hoće razgovarati s tobom. Ako bi maestro Bach mogao pronaći malo vremena.“

„Ništa više?“

„Ne, ništa više.“

Magdalena je Bachu popravila ogrtač i izašla iz sobe.

Netko je lagano pokucao na vrata.

„Naprijed, izvolite!“, glasno je rekao Johann Sebastian. Vrata su se otvorila.

Na pragu sobe stajao je muškarac od otprilike pedeset i pet godina. Imao je crni kaputić, crne hlače i bijele čarape. Kaput i šešir ostavio je u predsoblju. Na glavi je imao svijetlu periku. Uski, poveći nos, zatvorena usta, koja sada pokušavaju oblikovati osmijeh, izražajne crne oči.

„Dobar dan, maestro“, rekao je prigušenim glasom, „ispričavam se što vas prekidam u poslu.“

„Ništa strašno“, rekao je Bach s osmijehom, „molim vas, uđite i sjednite za stol. Mogu li vam ponuditi kavu ili možda malo vina? Prošli tjedan bio mi je rođendan, dobili smo izvrsno vino. Želite li vino?“

„Vrlo ste ljubazni, maestro“, rekao je muškarac i sjeo je za stol.

Pogledao je Bacha. Johann Sebastian okretao je glavu prema tome odakle dolazi zvuk koraka njegova gosta. Bilo je jasno – Bach je slijep. Posjetitelj se naslonio na naslon stolca i rekao: „Htio bih vam se predstaviti. Zovem se... Steinbach... Giovanni Steinbach.“

„Neobično ime“, rekao je Bach, „Giovanni? Vi ste Talijan?“

„Ne, maestro, ja sam Nijemac iz Leipziga. Majka je bila Talijanka. Neko smo vrijeme živjeli u Rimu, ali tad sam bio mali. Potom smo se preselili u Njemačku. Otac je bio zaposlen kod jednog talijanskog grofa, koji je kraj života htio dočekati u Njemačkoj. I tako smo zajedno s njim i mi – –“

„Kako vam mogu pomoći, gospodine Steinbach?“

Muškarac je zastao. „Dakako, kako mi možete pomoći... Naime... imao bih za vas jednu molbu. Tako reći prijedlog... Znaite, ja sam glazbenik i bavim se glazbom i teorijski. Moj je otac kod grofa radio i kao arhivist. A ja sam od njega naslijedio tu sklonost. Maestro, ja vas izuzetno cijenim... ukratko, htio bih o vama napisati studiju.“

Bach se nasmijao: „Što to govorite? O meni?“

„Dakako, pa vi ste najveći skladatelj kojeg je ova zemlja ikada imala. A očito je da ćete to ostati zauvijek.“

„To su velike riječi, prijatelju.“

„Kako? Vi ste me nazvali prijateljem? To je za mene čast, maestro.“

Ušla je Anna Magdalena. Na poslužavniku je nosila dvije šalice aromatične kave. Posjetitelj je uslužno ustao. Magdalena je jednu šalicu položila na stol, drugu je stavila svome mužu u ruku. Okrenula se, i bez da je pogledala gosta, izašla iz sobe i zatvorila vrata.

„Mislim“, nastavio je Steinbach, „da bi budući naraštaj trebao jednog dana čitati o vama. Znaite, zamišljam to kao knjigu uspomena, vaših razmišljanja, nazora...“

„Gospodine Steinbach, u zadnje vrijeme ljude prestaje zanimati moja glazba, a kamoli moj život...“

„Ma ne govorite tako! To je samo trenutna...“, muškarac je tražio prikladnu riječ, „trenutna zaludenost ovom novom glazbom, to će brzo proći. Za nekoliko godina svi će ponovno cijieniti vaše skladbe.“

„Mislite da je moja glazba tako dobra?“ Bach se nasmiješio.

„Dobra? To je slaba riječ, maestro. Vaša glazba je... savršena. Nadzemaljska. Vaša glazba... dotiče i samo nebo!“ Muškarac je otpio dugi gutljaj kave. „Izvrсна kava, stvarno izvrсна“, rekao je s poštovanjem.

„Samo“, rekao je Bach nakon kratke tišine, „ja nemam toliko vremena, da se redovito sastajemo.“

„Ali to nije problem! To uopće nije problem“, upao mu je Steibach u riječ. „Napravit ću samo nekoliko bilješki, vi ćete mi govoriti ono e što vam u tom trenu padne na pamet, a onda ću ja to već nekako sastaviti.“

„Tih uspomena je tako mnogo... Ne znam...“

„Tim bolje, maestro, tim bolje za moje čitatelje“, nasmijao se Steinbach. „Vi dolazite iz obitelji glazbenika, zar ne, maestro?“ počeo je oprezno ispitivati. „Vaš otac se zvao Ambrosius, je li tako?“

Bach je obratio pažnju: „Kako to znate?“

„Tako“, nasmiješio se Steinbach, „saznao sam to. Znam da ste se rodili u Eisenachu, kao najmlađe dijete u obitelji. Jesam li u pravu?“

Bach je kimnuo. „Rodio sam se 21. ožujka 1685. – –“

„Kao sin Elizabete i Johanna Ambrosia Bacha, je li? Imali ste više braće?“

„Petoricu. Dvojica su umrla vrlo mlada...“

Muškarac je kimao glavom. „To je žalosno, maestro,...no, to je život.“ Pa naglo upita: „A kada ste počeli stvarati, maestro? Zasigurno je to bilo vrlo rano“, gostove oči raširile su se od znatiželje.

„Bio sam sasvim običan dječak, to mi vjerujte. Išao sam u školu – –“

„U latinsku školu?“

„Dakako. Škola je bila pri crkvi sv. Jurja. Prije dvjesto godina posjećivao ju je i Martin Luther.“

„Martin Luther?“ rekao je Steinbach s poštovanjem, „sam Martin Luther?“

„Išao sam u školu sa svojim tri godine starijim bratom. Učili smo čitati i pisati. Osnove latinskog naučili smo iz latinsko-njemačkog udžbenika J. A. Komenskog.“

„Komenskog...“, začudio se muškarac.

„Škola nam je pružila kompletno srednjoškolsko obrazovanje. Mnogo dječaka otišlo je dalje studirati. Kao što znate“, Bach je zastao, „ja nemam sveučilišno obrazovanje.“

„Ne, ne znam to, maestro...“

„U školi je postojao veliki učenički zbor. Pjevali smo na svadbama, pogrebima, na školskim i crkvenim svečanostima. Također smo hodali gradom i pjevali pred kućama bogatih građana. Za to bismo naravno nešto dobivali. Od toga su se prehranjivali siromašni učenici.“

„To je zanimljivo, maestro. Jeste li u toj dobi počeli skladati?“

„Ne. Učio sam svirati violinu kod oca, malo čembalo, lutnju. Otac je bio izuzetan glazbenik.“

„Sigurno ste odrastali u divnoj sredini. Stalno uz glazbu...“

„Kad sam imao deset godina, umrla mi je majka. Otac se uskoro oženio, maćehu nisam volio. Za godinu dana, 1696., umro je i otac. Obitelj se raspala. Najstariji brat Johann Christoph živio je u Ohrdrufu, primio me k sebi. Nisam ondje bio sretan...“

„Toliko ste toga pretrpjeli u mladosti...“

„Nemojte se ljutiti, ali...“, Bach se primio rukom za čelo, „krivo mi je što vas moram razočarati, ali ja nisam baš zdrav, znate? Moram se štedjeti, osim toga imam pred sobom važnije zadatke...“

Muškarac je neko vrijeme gledao Bacha, zatim je nekoliko puta prstima kucnuo o stol. „Pa, nema problema, maestro, uopće nema problema. Što se može. Šteta...“

Bach je sjedio u naslonjaču s rukom kraj očiju, u drugoj je držao šalicu s kavom, i šutio. Muškarac je ustao, zaustavio se kod naslonjača.

„Krivo mi je što sam vas gnjavio. Ne ljutite se na mene ako su vas te uspomene uzrujale. Uostalom ja ne znam što je u vezi s njima uznemirujuće...“ Steinbach je gledao starca, slijepog kantora, i u tom trenu sinula mu je ideja. Bila je to puka sekunda, u kojoj se rodila misao. Misao koja, ako se dobro iskoristi...

„No ništa“, rekao je s osmijehom, „idem. Želim vam, gospodine Bach, puno zdravlja, puno – –“, muškarac se zaustavio, „vidite, htio sam reći puno ideja, ali njih vi sigurno imate dovoljno.“ Steinbach je dotaknuo Bachova ramena i lagano ih stisnuo. „Samo zdravlje, prije svega zdravlje, jel'te...“

Bach je htio ustati kako bi gosta otpratio do vrata.

„Ne, ne, ne, samo vi sjedite, molim vas, neću vas više zadržavati...“

Muškarac se zaustavio, kao da mu je u tom trenutku nešto sinulo, neka važna misao.

„Maestro, ne ljutite se što sam tako smion da pitam..., vi jako loše vidite, zar ne?“

„Već više od godinu dana ne vidim, gospodine.“

Steinbach je kimnuo glavom. Potom je rekao:

„Ja bih vam možda mogao pomoći.“

Bach je okrenuo glavu za gostovim glasom. „Što? Kako biste mi mogli pomoći?“

„Postoji jedan liječnik, zove se John Taylor... on je Englez, koji radi doslovce čuda. Liječi sve očne bolesti. Što kažete na to?“

„Sve očne bolesti?“ Bach je kratko razmišljao. „I ovdje ima liječnika koji znaju liječiti, barem tako tvrde...“

„Taylor je navodno izuzetna ličnost.“

„Ali znate, ja ne mogu putovati, ne osjećam se dovoljno zdravo.“

„To ne predstavlja problem,“ rekao je Steinbach, „taj liječnik je sada ovdje, u Leipzigu.“

„Ovdje?“ Bach je skoro uzviknuo. „Koliko je već dugo ovdje?“

„Možda tjedan, deset dana...“ Steinbach je nakratko zašutio, potom je rekao kao usput: „Ima mnogo pacijenata, ali mogao bih s njim porazgovarati...“

„Vi? Vi njega poznajete?“

„Poznajem njegova kočijaša“, hitro je rekao Steinbach, „vjerojatno bi se nešto moglo učiniti.“

„Puno biste mi time pomogli, gospodine. Bio bih vam... dužnik.“

„Ali maestro, ne spominjite to“, usprotivio se muškarac, „to se podrazumijeva. Pa znate koliko vas cijenim. Jedino je šteta“, rekao je Steinbach tužno, „što ne možemo razgovarati o vašem radu... to jest o vašem životu“, ispravio se.

Nakratko je nastala tišina, samo je sat na škrinji tiho otkucavao.

„Pokušat ću... naći vremena za vas, gospodine Steinbach. Možda bismo mogli nastaviti već sada, ako želite.“

„Ako želim? Znate da želim! Bit ću vam zahvalan za svaku minutu koju mi posvetite.“

Bez pitanja muškarac je sjeo za stol i iz džepa kaputića izvadio papire i pero.

„To je bilo jako lijepo od vašeg brata, što vas je primio“, započeo je.

„Brat je već imao svoju obitelj, imao sam osjećaj da smetam...“

„Ali ne...“, gorljivo se usprotivio Steinbach.

„Izdržao sam ondje pet godina. Kada mi je bilo petnaest, odlučio sam pobjeći sa svojim prijateljem Erdmannom.“

„Pobjeći? S petnaest godina?“

„Jedan profesor mi je rekao da u Lüneburgu, u hramu sv. Mihaela, traže mlade pjevače za zbor. Ali nisam tamo dugo pjevao, izgubio sam svoj dječji glas. Trudio sam se učiti, puno sam slušao glazbu, čitao. Pokušao sam, bilo mi je tada sedamnaest, dobiti mjesto orguljaša u gradiću Sangerhausenu, ali nisu me primili. Članovi vijeća navodno su se složili da me prime, ali stanoviti vojvoda htio je mjesto za drugoga kandidata.“

„Vi ste već od mladosti htjeli biti orguljaš?“

„Da, orgulje su me oduvijek jako privlačile. Osim toga stalno mjesto orguljaša riješilo bi moje financijske probleme. Ali ja se nedostatkom novca nisam previše opterećivao. Proučavao sam dostupnu literaturu, upoznao sam se s glazbom iz prethodna dva, tri stoljeća...“

„Već ste skladali?“

„Nisam se usudio.“

„A potom?“

Bach nije odgovorio. Steinbach se poigravao s perom u ruci, čekao. Znao je da će jedino strpljenjem uspjeti nešto saznati od Bacha. Saznati ono glavno...

Iznenada je Bach mirno rekao: „Nikada nisam imao mnogo novca, znate? Mislite da bi ta operacija mnogo koštala?“

„Ne znam, nemam ni predodžbu. Ali saznat ću to, ne brinite se.“

„Moram još dobro razmisliti o tome. Kada bi liječnik rekao veliki iznos, morao bih odbiti.“

Steinbach je stisnuo usne, danas najvjerojatnije ništa neće saznati. Ne smije se žuriti, ne smije biti nestrpljiv, time bi se sve samo pokvarilo. Srećom Bach je nakon nekog vremena sam progovorio.

„U srpnju 1703., bilo mi je tada osamnaest, pozvalo me gradsko vijeće u Arnstadt, kako bih tamo u crkvi sv. Bonifacija provjerio orgulje. Znae, njima je prije stotinjak godina izgorjela crkva, dugo je trajalo dok nisu sagradili novu. A još dvadeset godina im je trebalo da prikupe novac za orgulje. U to vrijeme radio sam u Weimaru, ali nisam ondje bio zadovoljan. Očekivao sam da će mi tu i tada ponuditi mjesto orguljaša. Kada bi ponudili, razmišljao sam, prihvatio bih bez oklijevanja. I zaista, u kolovozu te godine dobio sam mjesto. Financijski problemi bili su riješeni. Kao početnu plaću dobio sam sedamdeset pet tolara, to je za mene bio ogroman iznos. Prethodnik je imao plaću dvadeset sedam tolara. Rado se sjećam Arnstadta.“

Bach je zašutio.

„Mnogo smo se puta okupljali tu u gostionici, cijeli naš razgranati rod... Obveze u crkvi nisu bile previše zahtjevne, svirao sam samo tri puta tjedno, osim toga bio sam zadužen za mali učenički zbor. Nije to bio dobar zbor. Učenici su bili neposlušni, bio sam mlad, previše su si dopuštali sa mnom, teško sam se branio. Tražio sam da na mjesto voditelja zbora postave nekog drugog, bio sam svjestan da pravno ne moram obavljati tu funkciju, ali nisu se trudili nekoga pronaći. Morao sam i dalje trpjeti te huligane...“

Bach je polako ustao, odložio šalicu s hladnom kavom na stol.

„Ne znam zanima li vas to uopće“, pridodao je.

„Ali naravno, maestro, jako me to zanima“, rekao je Steinbach gorljivo.

Bach je sjeo u naslonjač, položio je dlanove na oči.

„Istina je da me ni zbor ni sviranje orgulja nisu vremenski opterećivali. Mogao sam se usavršavati u sviranju i skladanju.“

„U to doba ste već skladali?“ pitao je sa zanimanjem Steinbach.

„Bach se osmjehnuo. „Bili su to samo pokušaji... Tada sam se, ako se dobro sjećam, uputio u Lübeck. Ondje su bile izvanredne orgulje. Imao sam ušteđevine te sam od konzistorija zatražio mjesečni dopust i krenuo sam. U Lübecku je svirao izvrstan orguljaš, zvao se Dietrich Buxtehude. On je i skladao. Kada sam stigao u Lübeck, ondje su se upravo održavali predbožićni koncerti. Radovao sam se što ću čuti glazbu koju, naravno, nisam mogao poznavati budući da notni zapisi nisu bili toliko rašireni, radovao sam se interpretaciji tog orguljaša. Imao sam priliku osobno razgovarati s Buxtehudeom, tada mu je bilo sedamdeset godina. Za svoje godine bio je vrlo čio i veseo. Razgovarali smo o tehnici sviranja orgulja, Buxtehudeu se sviđalo

moje sviranje... Dvije godine prije toga Buxtehude je razgovarao s Händelom, i on je došao pozdraviti starog maestra. Radilo se naime o tome tko će biti nasljednik starog orguljaša. Postojao je jedan uvjet: kandidat je trebao uzeti za ženu kćer svoga prethodnika. A to meni, a ni prije mene Händelu, nije odgovaralo. Brzo sam otišao iz grada.“

Bach je zašutio, duboko je disao, vrhove prstiju pritisnuo je na sljepoočnice. Vidjelo se da intenzivno razmišlja.

„To je vrlo zanimljivo, maestro“, rekao je Steinbach, „ako vas uspomene ne uznemiruju, rado bih slušao dalje.“

Steinbach je pogledao papir na stolu. Papir je bio prazan.

„Dopust sam si produžio za nekoliko tjedana, u Arnstadtu sam se morao ispovijedati pred konzistorijem. Osim toga gospodi se nije sviđalo moje sviranje. Navodno u skladbu nepotrebno ubacujem čudnovate varijacije, navodno ima mnogo stranih tonova, da, tako su to nazvali. Počeli su mi posve otvoreno savjetovati kako bih trebao svirati. Žalili su se da zanemarujem učenički zbor, da zbor ne ostvaruje nikakve rezultate. Izgubio sam strpljenje. Znaite, oduvijek sam bio dosta temperamentan, a sada sam im to dao na znanje. Začudo ništa se nije dogodilo. Otišao sam u Mühlhausen, tamo sam odsvirao neki audicijski koncert i bio sam primljen. To je bilo 1707. godine, u lipnju... Crkva je bila posvećena svetom Blažu.“

Steinbach se počeo dosađivati. Nije mu trebalo da sve to slušati. Očigledno će to još dugo trajati, prije no što starac dođe do onog glavnog. Preostaje mu samo čekati...

„To je zaista sjajno, maestro“, rekao je poigravajući se s perom, „imate izvanredno pamćenje. A u to vrijeme ste počeli skladati, je li?“

„Bili su to samo neki pokušaji, ništa više.“

U tom trenutku u prostoriju je ušla Anna Magdalena. Zabrinuto je prišla svome mužu i pogladila ga po gustoj kratkoj kosi.

„Ne bi se trebao toliko naprezati“, rekla je, a bilo je to zapravo upućeno Steibachu, „bilo bi dobro kada bi otišao nakratko leći.“

Steinbach je ustao i blago se naklonio: „Dakako, gospođo Bach, u pravu ste, pozdravit ću se i idem.“

Anna Magdalena zaustavila se na vratima.: „Suprug se ne smije toliko naprezati.“

Steinbach je pristupio k naslonjaču. „Bili ste vrlo ljubazni, maestro, ako ne biste imali ništa protiv, došao bih ponovno. Mogu li?“

„Ali dakako, dođite, rado se prisjećam.“

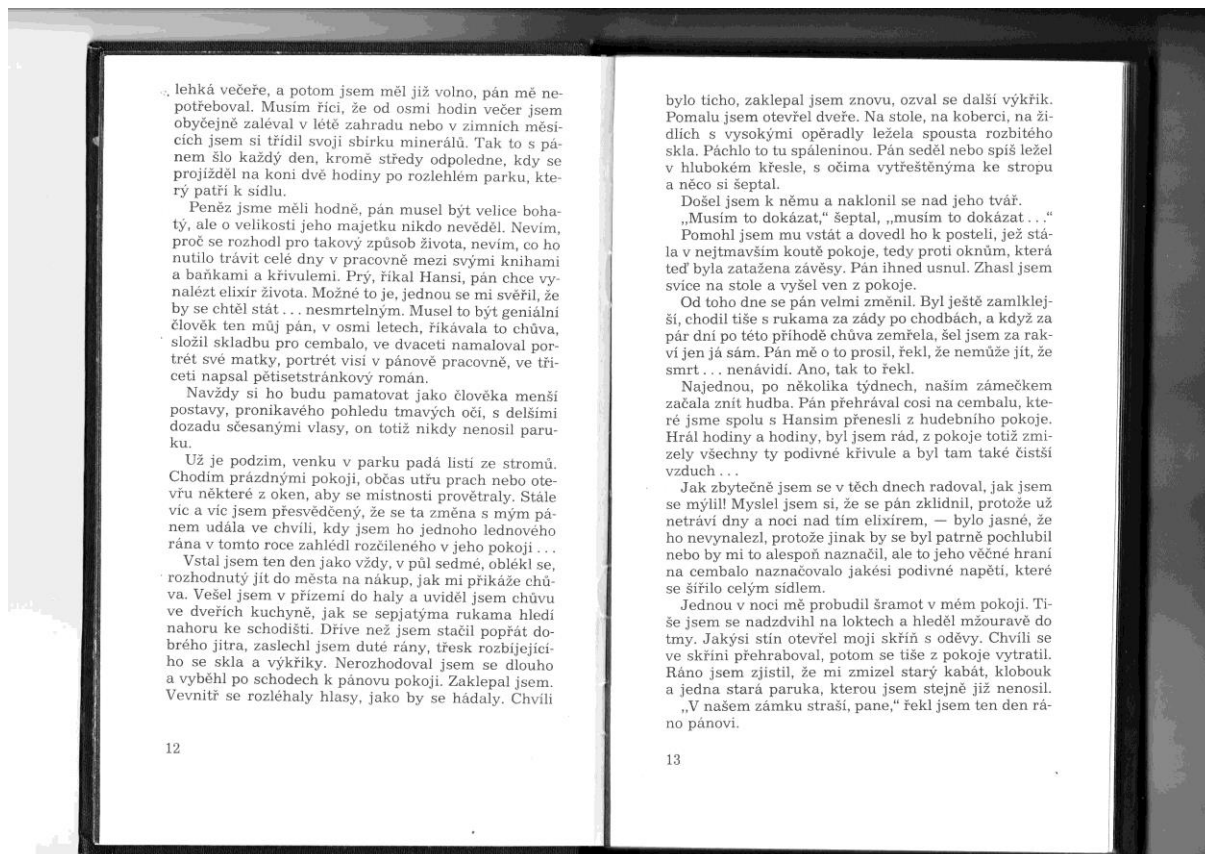
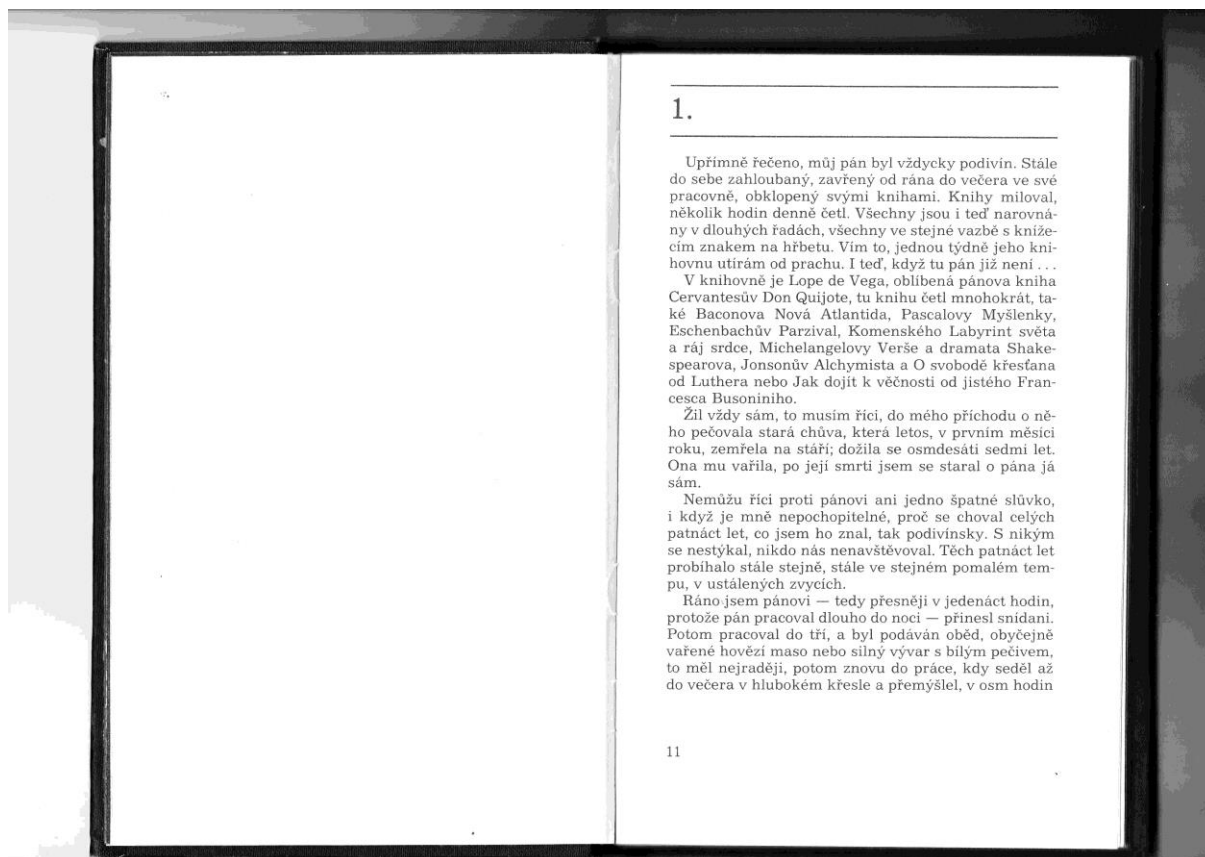
„Najavio bih se pismeno.“

„Ne morate, ionako sam stalno doma, nikamo ne izlazim.“

Steinbach se naklonio. „Zahvaljujem još jednom, i doviđenja“, i stisnuo Bachovu desnu ruku.

Magdalena je za posjetiteljem zatvorila vrata, nakon što mu je užurbano dala kaput i šešir. Očigledno je odahnula kada su muškarčevi koraci u hodniku utihnuli.

3.2. Text izvornika

„Straší?“ podivil se a sklonil tvář nad klávesy, „co si to vymýšlí, Joachim...“

„Nějaké strašidlo mi v noci ukradlo paruku, pane,“ řekl jsem.

„Tak,“ řekl pán a zaprelouval několik tónů, „a co to tedy má na hlavě...“

„A také mi to ukradlo kabát a klobouk, jsem zcela okraden, pane.“

„Už po tom nepátral, Joachim, nedělal si s tím těžkou hlavu, koupi si klobouk nový,“ a znovu udeřil do kláves.

Náhle se ke mně obrátil: „Nechce, Joachim, abych mu zahrál, co jsem zkomponoval?“, a než jsem stačil kývnout hlavou, začal hrát.

Myslím, že to byla krásná hudba, rozumím trochu hudbě, hrál jsem v mládí na loutnu, pán byl umělec.

Uvažoval jsem, když pán hrál, zda můj klobouk nemohl vzít Hansi, který se staral o pánovy koně, a také jsem to pánovi řekl, když dohrál. Předtím jsem však krátce pohovořil o pánově hudebním umění.

„Hansi?“ přemýšlel, „proč by to dělal? Ne, už nad tím nepřemýšlel, Joachim,“ a pán se usmál, „možná že to byl jen sen...“

Uklonil jsem se a vyšel na chodbu. Prohledal jsem znovu skříň, podíval se i do cestovního kufru pod postelí. Sen to nebyl, pán se mylil, kabát, paruka a klobouk opravdu zmizely...

2.

Hostinec stojící poblíž největšího náměstí města Lipska nebyl teď, v půl jedenácté ráno, plný. Několik míst bylo obsazeno, ale ostatní stoly, a byla jich větší-

14

na, byly volné. Hostinský, starší zavalitý muž s nezvyklým knírem, který nebyl v módě, utíral nálevní pult a přitom hovořil s mladým mužem stojícím u nejbližšího stolu.

„Jen se na chvíli posaďte,“ řekl mu s úsměvem, „nemůžete ho minout. Asi ještě vespává, vždyť přijel o půlnoci. Dáte si pohárek červeného? Máme výborné.“

„Opravdu neřikal, co si přeje?“ naléhal na hostinského mladík.

„Vždyť vám říkám. Chci mluvit — řekl — s nějakým novinářem z místních novin —“

„Neřekl, že chce mluvit se mnou?“

„Ne, to, pane, neřekl,“ zamyslel se hostinský a nalil do cinového džbánku víno a spolu s číši je postavil na stůl před mladíka, „nikoho nejmenoval. Já jsem ráno běžel k vám do redakce a oznámil to vašemu nadřízenému. Ostatní víte.“

Mladík pokýval zamýšleně hlavou. Nalil si víno a řekl: „Říkáte Taylor, John Taylor?“

„Přesně tak, pane. John Taylor, tak se mi představil.“

„A neřekl aspoň, odkud je? Víte, to jméno je takové cizokrajné...“, ten pán je Angličan?“

Hostinský pokrčil rameny. „Nevím, pane, ale bude zdaleka, jeho kočár i kočí byli plní prachu.“

„Kde je teď ten kočí, mohu s ním mluvit?“

„Lituji, pane, ale kočí někam odjel hned ráno, neměl jsem přece právo se ho ptát na cokoli.“

Potom se naklonil nad mladého muže. Kníry se mu najezily, když zašeptal: „Co když je to nějaký mág? Nebo, nedej bože, špión!“

Mladík na hostinského vytřeštil oči, brada se mu roztrásla.

„Špión, pane hostinský? A že by chtěl mluvit zrovna se mnou? A proč, proboha...?“ a mladík se napil z číše, „proč by chtěl se mnou mluvit, když je špión?“

15

Hostinský přešel utěrkou po stole: „Máte plnou pravdu, mladý pane, proč by se přiznával právě vám... Ale mág,“ řekl důležitě, „mág to být může. Treba tu chce předvádět nějakou produkci, nějaké kejkle... Myslím si, že by je měl předvádět tady, v tomto hostinci, místa je tu dost...“

Náhle se zarazil, ustrnul a hleděl kamsi za mladíkova ramena. Mladík se pomalu otočil.

„To je on,“ hlesl hostinský vyděšeně, „ježíšmarjá, vždyť to je on!“ a obrátil se pohledem k mladíkovi. „Vidíte ho, to je on! My se tu dohadujeme a on přitom pomalu sešel ze schodů. Určitě mám pravdu,“ zašeptal horečně, „je to nějaký kouzelník!“ A hostinský se pomalu vzdálil. Mladík chvíli vyjeveně zíral před sebe, potom se znovu ohlédl.

Několik kroků od něho, dělilo je jen pár stolů, seděl onen muž. Byl oblečený do dlouhého kabátu, který mu splyval z ramen, u krku nebyl zapnutý. I když seděl v uzavřené místnosti, měl muž do čela naražený klobouk. Klobouk velice široký, pomyslel si mladík, a pod ním paruku. Tvář měl skrytou, bylo však vidět, že kouří dýmku. Mladíkovi připadalo, že muž je netrpělivý. Došel k němu, uklonil se a tiše řekl:

„Dobrý den, pane. Jmenuji se David Gerstenberg a píšu v našem městě do novin.“

Chvilu bylo ticho, potom neznámý položil ruce na stůl a zvedl hlavu. Mladík uviděl dvě tmavé oči, pronikavý pohled. Muž si pomalu, rukou plnou prstenů, přejel po bradě.

„To mě těší,“ řekl, „můžete si přisednout?“

Mladík se uklonil a sedl si na kraj židle.

„Kde je hostinský, tady nikdo neobsluhuje?“ řekl muž plynou němčinou, „zemřeme tu žízni?“ a usmál se.

Mladík se také usmál. Nejistě, ale přece.

Muž si ho mlčky prohlížel a pak řekl:

16

„Líbíte se mi, mladý muži, jsem přesvědčený, že si budeme rozumět.“

Mladík se opět usmál. „Čím vám můžu být nápomocen, pane...“, pane Taylore?“

Muž se ohlédl k nálevnímu pultu, hostinský tam stál opřený a zíral na ně.

„Pane hostinský, kde jste s tím vínem, chci tady toho mladíka pohostit!“

Hostinský se ulekaně uklonil a postavil na stůl džbánek s vínem a dva poháry. Nejdříve nalil rozřesenou rukou hostu, potom mladíkovi, a hned se s úklonou vzdálil. Nešel však daleko; popadl hadr a s největší pečlivostí začal leštit desku vedlejšího stolu.

Neznámý host ho s úsměvem pozoroval a potom se obrátil k mladíkovi:

„Jak dlouho pracujete u novin, pane Gerstenbergu?“

„Půl roku, pane...“, řekl mladík, „ale napsal jsem již mnoho zpráv, majitel novin si mě nemůže vynachválit.“

„Jistě, jistě,“ řekl Taylor, „to rád věřím. Tím lépe pro mě...“

Host zvedl číši a napil se.

„Potřebuji, abyste o mně napsal krátký článek,“ pohlédl znovu na hostinského, který u vedlejšího stolu velice snaživě rovnal židle, a křikl na něho: „Pane hostinský, přinesl byste nám papír a pero?“

Mladík sáhl do kapsy a vytáhl několik přeložených papírů a tužku. „Mám své papíry,“ řekl. „O čem by měl článek být, pane?“

Taylor si znovu přešel rukou po bradě.

„Píšte si: V těchto dnech přicestoval do našeho města Lipska význačný anglický lékař John Taylor, který zde hodlá provozovat praxi očního lékaře po dobu několika týdnů. Doktor Taylor využívá nejnovějších poznatků lékařské vědy, desítky beznadějných případů jim vyléčených jsou jistě nejlepším vysvědčením jeho

17

schopnosti. Měšaně postižení nemoci oční, též základem zeleným či šedým, nechť se laskavě osobně dostaví . . . , a tak dále, a tak dále, to si jistě dopíšete sám. Nezapomeňte," dodal, „uvést jméno tohoto hostince. Rozhodl jsem se tady bydlet," a napil se z poháru.

Tak to tedy není mág, uvažoval hostinský u vedlejšího stolu, tak to tedy není špión, říkal si smutně v duchu mladík, zklamaně přeložil popsaný papír a vložil jej do kapsy.

„Samozřejmě," slyšel hlas hosta, „připíšete tam, že doktor Taylor může svůj doktorát dokázat lékařským diplomem. Kromě toho na požádání předloží desítky dopisů, kde mu uzdravení pacienti projevují vděčnost." „Tak to je všechno," dodal doktor Taylor, „půjdu si prohlédnout město. Pane hostinský," křikl, „až se vrátí můj koč, dejte mu najist a ať na mě počká a nevdaluje se odtud. Řekněte mu, že se vrátím a že ho budu potřebovat."

Hostinský se uklonil, doktor Taylor natáhl ruku k mladíkovi. „Těšilo mě, mladý muži. A děkuji za službu. Jistě spolu budeme ještě hovořit, a když ne, tak honorař pro vás nechám tady u hostinského. Samozřejmě až když člověk vyjde, a to v přesné takovém znění, jak jsme se dohodli. Buďte zdrav." Stiskl mladíkovi pevně ruku, otočil se, a přidržuje si kabát u krku, dlouhými kroky vyšel z hostince.

Hostinský se naklonil k mladíkovi, který se znaveně posadil na židli a hleděl stále ještě na zavřené dveře. „Divný člověk, to mi věřte, já lidi znám," řekl hostinský tiše, „měl jste ho požádat, aby vám ten diplom ukázal!"

Mladík se na hostinského podíval: „Vy myslíte, že . . ." a raději svoji myšlenku ani nedopověděl.

Hostinský několikrát pokýval hlavou: „Bojím se to vyřknout stejně tak jako vy, ale řeknu to: co když ten člověk, mladý pane . . ." a hostinský učinil malou odmlku, „co když ten člověk je . . . podvodník . . ."

18

3.

Johann Sebastian seděl, jak to měl v poslední době ve zvyku, ve svém křesle, ale nepracoval. Nemohl a ani nechtěl. Seděl a nechával myšlenky volně plynout hlavou. Bylo slyšet jen slabý tikot hodin umístěných na staré dřevěné truhle. Pokud byl ponomen do sera, těžké závěsy na oknech byly zataženy. Nebylo tu mnoho nábytku, skříň, těžký dubový stůl, pultik s otevřenou partiturou, cembalo, v rohu u stěny pohovka. Kdyby byly závěsy v oknech roztahány, bylo by možné zahlédnout zahrady, lesík i úzká polička, kterými se vinula malá říčka.

Bylo půl jedenácté, hodiny před chvílí dvakrát odbily. Do místnosti vstoupil Gottfried Mühel. Mladík vypadající na dvacet let, sympatického zevnějšku, velkých hnědých očí, černé vlasy má v týlu spleteny do krátkého čúpku. Je oblečený do delšího kabátku, v ruce drží podnos s porcelánovým šálkem.

„Pane Bachu . . ." řekl tiše.

„Copak, Gottfriede? Pojď dál a posaď se na chvíli. Jsem rád, žeš přišel."

Gottfried položil talířek s šálkem na stůl, vzal židli a postavil si ji naproti křeslu.

„Je tam asi boží dopuštění, vidí?" řekl Bach s posmáním. „Já vím, proč se Magdaleně nepletu pod nohy. Místo toho, abych byl pro všechny středem zájmu, jsem tu zalezlý jako starý jezevec."

„Pani Magdalena vám posílá šálek čaje, nemáte chuť se napít?"

Mühel zvedl talířek s šálkem a podal jej Bachovi. Bach se opatrně napil. „Až v poslední době dokážu opravdu pořádně vychutnat čaj, věříš mi to, Gottfriede?"

Gottfriedovi vyhrkly do očí slzy. Proti němu v křesle

19

seděl starý muž. Starý, uvažoval, když hleděl na Bacha, jak pomalu upíjí vroucí čaj, starý, ale nikoli stáří odevzdaný, jako starci většinou bývají. Bachovi by možná někdo hádal víc než právě pětadesát let. Seděl proti němu v rozeprnutém hnědém županu, v rozhalené bílé košili. Byl bez paruky, v poslední době ji z pochoptelných důvodů nenosil, vůbec nechodil mezi lidi, vlasy byly nakrátko ostříhané, ale stále husté, tvář plná vrásek, větší masitý nos, silná, pevná brada. Bach se znovu napil, potom potočil hlavu k oknu.

„Proč nic neříkáš, Gottfriede? Proč mlčíš?" zeptal se Bach. „Stalo se něco?"

Natáhl ruku s prázdným šálkem, Gottfried jej od něho vzal a položil na stůl.

„Nic, pane Bachu," řekl s předstíraným úsměvem, „napadlo mě, jestli bychom se nemohli na chvíli projít."

„Opravdu jsi nad tím přemýšlel, Gottfriede?"

„Jistě, nad čím jiným?"

„Ne, chci zůstat doma. To by to dopadlo, jít dnes ven, zrovna dnes, když člověk neví, kdy to propukne. Kdepak, musím zůstat doma."

„Aspoň otevři okna, smím?"

„Ale ano, to ano. Otevři okna, čerstvý vzduch člověku jedině prospěje."

Mühel roztáhl závěsy, otevřel okna dokořán. Stojí a hledí na úzká polička, na říčku Pleissu, která se jimi klikatě vine.

„Jaké je venku ticho," řekl Bach po chvíli. „Že tu loni v tuhle dobu už byly vlaštovky, Gottfriede?"

„Nevím, pane Bachu, nevzpomínám si."

„Já také ne, Gottfriede, loni jsem měl jiné starosti než vyhlížet přilet ptáků. Vrátila se už Dorotka z trhu, Gottfriede?"

Gottfried neodpověděl.

„Gottfriede, posloucháš mě?"

20

„Prosím, pane Bachu? Promiňte," řekl Gottfried roztržitě a odvrátil tvář od okna. „Promiňte, opravdu jsem vás neposlouchal. Totiž," dodal zaražené a pohledl znovu ven, „připadá mi . . ."

„Copak?" usmál se Bach.

„Myslím, že někdo stojí pod okny našeho domu a dívá se sem."

Bach se rozesmál:

„Ta tvoje fantazie, Gottfriede!"

„Opravdu. Je to muž. Má na sobě černý dlouhý plášť, nevidím mu do obličeje, má do čela naražený klobouk, dlouhou paruku. Je to podivné . . . Ted!" vykřikl Gottfried, „on mě zahlédl, obrátil se a rychle odchází pryč!"

„Kdy si přestaněš vymýšlet, Gottfriede? Kdy dostaneš rozum?"

„Opravdu, pane Bachu. Ještě jednou se ohlédl a zmizel za rohem."

„Asi to byl nějaký chudák. Pomatenec . . ."

„To nevypadalo na blázna, pane Bachu."

Gottfried ještě chvíli zamyšleně hleděl na prázdnou ulici, potom se obrátil k Bachovi.

„Mám už zavřít okna?"

„Zavři, Gottfriede, je mi zima."

„Zabalím vás do přikrývky, chcete?"

V tu chvíli se rozletěly dveře a do pokoje vběhla Regina Susanna, nejmladší Bachova dcera.

„Tatínku, tatínku," volala ode dveří, „podívej, Dorotka mi přinesla cukrátko!" Proběhla pokojem a posadila se otec do klína. Natáhla ruku, otevřela pěst. Na dlani leželo malé kulaté cukrátko.

Bach je vzal do prstů. „Ale to mě mrzí," řekl vážně, „tak tys dostala cukrátko a já ne? Copak ty máš dneska narozeniny?"

Děvčátko zvažnělo, svezlo se z otcova klína.

„To je pravda," řeklo rozpačité, „to nemám. Ale Dorotka říkala . . ."

21

„Karolina také dostala cukrátko?“
„Nevím,“ řeklo děvče s pláčem na krajíčku, „ale ona také dnes nemá narozeniny, tatínku.“ A Susanna vložila Sebastianovi bonbón do dlaně.

Bach se zasmál, potom řekl: „Kdybys věděla, jak já nemám cukrátko rád, Susanno. Buď tak hodná, sněž je sama. Viš,“ pošeptal dívce do ucha, „ona Dorotka ví, že já cukrátko nerad.“

Regina Susanna vstrčila bonbón do pusy a vyběhla z pokoje. Bytem se rozléhal její vysoký hlásek: „Karinolín! Karinolín, já mám cukrátko! Až ho trochu ocucám, tak ti ho dám!“

Gottfried došel ke dveřím a zavřel je. Z pohovky vzal příkrývku a rozprostřel ji Bachovi přes kolena.

„Kolik je hodin, Gottfriede? Bude jedenáct, vid’?“

„Dočkáte se,“ řekl Gottfried s úsměvem.

„V poslední době nemám rád naše rodinné oslavy. Dřív,“ a Bach se usmál, „dřív jsme se scházeli jednou do roka všichni, celá rodina, všichni bratři, všechny děti. Jednou mezi námi, a bylo nás kolem stolu na třičet, seděl muž a nikdo jsme ho neznali. Každý si myslel, že je to příbuzný toho druhého. Nakonec se zjistilo, že ten člověk využil našeho rozvětveného rodu a přisědl k prostřeně tabuli. Nu co, nechali jsme ho, aspoň se pořádně najedl.“ Bach zvažněl. „Museli jsme najímat hostince... Ale co se loni slavila tak veselé svatba naší Alžbětky a Christophy, a když se to potom stalo...“ Johann Sebastian se odmlčel. Gottfried stál u dveří a hleděl na něj. „Už aby byl dnešní den za námi, Gottfriede... Ale neříkej to Magdaleně, jen bych ji tím zarmoutil. Možná, že ona se na dnešní oslavu těší. I když si to v hloubi duše nemyslím, znám ji.“

Stojací hodiny na dřevěné truhle pravidelně odtíkávaly čas.

„Že bychom přeci jen chvíli pracovali, Gottfriede? Možná, že nám čas lépe poběží...“

Gottfried sáhl do zásuvky a položil na desku stolu

22

několik papírů s notovými linkami. Vzal jeden brk a prohlédl jeho špičku proti světlu.

„Neměl jsem jí to říkat,“ řekl tiše Bach, „neměl jsem předstírat, že o to cukrátko stojím...“

„Byl to jen žert,“ řekl Gottfried, „nic jiného.“

„Ale ona to vzala vážně.“

„Můžete si být jistý, že odtud odběhla zcela bezstarostně.“

Bach chvíli přemýšlel.

„Můžeme začít, Gottfriede?“

„Můžeme, pane Bachu...“

O dvě hodiny později zasedla celá rodina k svátečnímu obědu. V čele stolu oslavenec, Johann Sebastian má na sobě hnědý krátký kabát, bílou košili. Po jeho pravici sedí Anna Magdalena, vedle ní Dorotka, nejstarší Bachova dcera, stále svobodná, dvaadvacetiletá, naproti ní sedí patnáctiletý Christian a osmiletá Regina Susanna, v druhé polovině stolu proti Bachovi sedí Gottfried Müthel, Karolina, které je třináct, a konečně Alžběta a Christoph Altnikolovi, kteří byli před časem pozváni Magdalenou a Johannem Sebastianem, aby zde v domě nějakou dobu pobývali. Podává se veprůva pečeně a výtečné víno, které v malém soudku poslal bratranec Eliáš spolu s veršovaným blahopřáním.

Jedí mlčky, občas se jen Regina Susanna ožene po Christianovi a jsou hned okřiknuti Annou Magdalenou. Johann Sebastian ji soustředěně, jako by šarvátky svých nejmladších nevnímal.

První dojedla Alžběta. Usmála se na svého muže, složila ruce do klína. Jídlo zůstalo téměř nedotčené. Christoph Altnikol si toho všiml, odložil příbor a uchopil svoji ženu pod stolem za ruku. Neviděli, že je z protější strany stolu pozoruje ustarané Anna Magdalena.

Když i Johann Sebastian složil příbor, zvedli všichni poháry.

23

Müthel se naklonil k Christophovi Altnikolovi a něco mu šeptal.

„Co to máte za tajnosti?“ řekl s úsměvem Johann Sebastian.

„My bychom si přáli, tatínku, kdybys mohl jít do své pracovny. Maminka tě doprovodí.“

Bach vstane, zavěsí se do své ženy a pomalu kráčí do vedlejší místnosti. Usadí se do svého křesla, Anna Magdalena si sedne na židli vedle něho.

Je ticho. Hodiny na staré dřevěné truhle odtíkávají čas.

A najednou...

... najednou se z vedlejšího pokoje ozve krásný ženský hlas doprovázený flétnou a violoncellem. Zvuk zesílí, když oba nejmladší otevřou dveře. Bytem zní krásná rozjímavá árie. Bach nahmátl ženinu ruku a dlouze ji stiskl. Ženský hlas, nepochybně Alžbětin, se vznáší ve výškách, občas se proplete s měkkými tóny flétny...

... Bach nevěděl, jak dlouho árie zněla. Když však byl konec, oddychl si. Uvědomil si, že Alžbětin hlas zněl pevně, ani jediný falešný tón, ani jedno zaváhání. Pociťl vděk, že Alžběta dokázala zazpívat celou árii, aniž jí selhal hlas. Altnikol, pomyslel si, se k ní chová velice pozorně, i když i on sám teď prožívá těžké chvíle. Bach byl zeti za to chování vděčný.

Árie dozněla, flétna i cello byly odloženy, všichni vešli do pokoje a jeden za druhým popřáli Bachovi k jeho padesátému narozeninám.

Bach se pokusil o úsměv: „Udělalí jste mi radost. Vždycky je to pro mě svátek, když se takhle sejdem všichni pohromadě. Kdy jsme si naposledy takto zamuzicerovali? Před rokem, mám pravdu? Když si moje milá Alžbětko brala tady Christophy.“

Bach vstal a došel po paměti k oknu. Závěsy byly roztáhány.

„Wilhelm Friedemann napsal otcí dopis,“ řekla Anna

24

Magdalena, „velice se omlouvá, že nemůže být na dnešní oslavě.“

„Věříš, milý Christophe,“ ozval se Bach od okna, „že když jsme se dřív my, Bachové, chtěli sejít všichni, museli jsme si najmout celý hostinec?“

Pak se obrátil k Alžbětě a řekl: „Krásně jsi zpívala, Alžbětko, děkuji ti.“ Dcera ho objala kolem krku a políbila. Bach jí zaseptal do ucha: „Jsi statečná, milá Alžbětko...“

Alžběta se obrátila a vyběhla z pokoje. Christoph s omlouvou běžel za ní.

Do ticha promluvil Gottfried. „Mám vám odevzdat tento dopis, měl jsem tak učinit až při blahopřání. Nežlobte se na mě, že jsem vám ho tedy nedal dřív.“

„Přečti nám ho, prosím,“ řekl Bach s úsměvem.

„Je to blahopřání od pánů z Mizlerovy hudební společnosti. Všichni pánové vám přeji hodně zdraví a —“

„Všichni?“ řekl klidně Johann Sebastian, „opravdu všichni?“

Gottfried pohlédl na dopis, ruka mu klesla.

„Pojdme ještě ke stolu, moji milí,“ řekla honem Anna Magdalena se smíchem.

„Napijeme se ještě toho vína,“ navrhla rozpustile Dorotka, „je to nejlepší víno, jaké jsem kdy pila, nezdá se vám?“

Bach uchopil pohár: „Měl bych k vám prosbu. Pojdme od této chvíle slavit dnešní první jarní den, a ne moje narozeniny.“

Do dveří vešli Alžběta a Christoph. Alžběta měla od pláče zarudlé oči.

„Iste příliš skromný, tatínku,“ řekl Altnikol, „dnes by mělo celé Lipsko, celé Německo slavit vaše narozeniny.“

„Milý Christophe, stále víc docházím k poznání, že takové projevy úcty nejsou pro život zas tak podstatné. Mimořádně, kdy odjíždíš do Naumburku?“

25

„Zítřejší dostal jsem jen několik dní volna, ale pozitivně už tam musím být. Jsem rád,“ řekl po chvíli, „že tu u vás smíme bydlet, že se tak staráte o Alžbětu. Pro mě je to dost namáhavé, jezdit až do Naumburku, ale jsem rád, že se sem smím vracet.“

„Varhany jsou už v pořádku?“

„Ano, jsem s nimi vcelku spokojený.“

Bach se naoko rozhněval: „Tak se podívejme! On je s nimi vcelku spokojený! To je ze! Přijde si, studuje u mě a odvede mi moji nejmilejší dceru a o nástroji, který jsem kolaudoval, hovoří se takovouhle úctou! Viš, na jakých varhanách —“

„ — jsem hrál v Arnstadtu?“ skočila mu do řeči Anna Magdalena. „Byly to staré varhany, jen s třia dvaceti hlasy!“

Všichni, i Bach se rozesmáli.

„Říkala maminka,“ ozvala se Alžběta, „že teď pracuješ na nějakém rozsáhlejší díle. Rádi bychom ti s Christophem pomohli.“

„Jste hodní, děkuji vám. Zatím Gottfried u mě hodiny vysedává, má se mnou velkou trpělivost.“

„Máme jen tady s maminkou obavy,“ řekl Christoph, „jestli se zbytečně nepřepínáte. Snad byste si měl nějaký čas odpočinout...“

„Odpočinout? Ani nápad!“ Bach mávl rukou. „To bude něco velkého. Bude to... bude to jakýsi cyklus fug, přičemž všechny fugy jsou na stejné téma anebo na jeho variantě. Všechny fugy budou v jedné tónině. Zvolil jsem tóninu d moll.“ Bach se zarazil: „Není to zdaleka hotové, ale v hlavě už mám spoustu muziky. A také mám název. Bude se to jmenovat Umění fugy.“

„Takže...“ Altnikol se zamyslel, „jestli tomu dobře rozumím, jde vám především o to, zpracovat všechny druhy fug?“

Bach přikývl. „Ano. Napadlo mě to už při komponování Hudební obětiny. Téma regium mě inspirovalo. Zakomponoval jsem ho i do těchto fug.“

26

„Já nevím,“ řekl nejistě Christoph, „vy chcete pokračovat v cestě Hudební obětiny? Vy, tatínku, víte, jak si vás a vaši hudbu cením, ale říká se...“

„Co se říká, Christophe?“ řekl Bach klidně.

Altnikol mlčel.

„Jen to řekni. Co se povídá?“ Bach se na zetě pozvudivě usmál.

„Tak... nezdobte se, že to říkám, ale mám pocit, že se v poslední době při komponování uzavíráte příliš do sebe...“

Bach se usmál: „Je mi pětasedesát, milý Christophe...“

„Já vím... Ale hudbu nepíšete přece jenom pro sebe.“

Altnikol se odhodlal. „Říká se, že při komponování Hudební obětiny jste nemyslel na farníky od svatého Tomáše. Nezdobte se, tatínku, že vám to říkám, ale —“

„Je to také tvůj názor, Christophe?“ zeptal se po chvíli Johann Sebastian klidně.

„Dojdu ještě pro víno, chcete?“ zeptala se Dorotka.

„Můj názor? Jestli je to můj názor?“ Altnikol pohlédl na Bacha. „Ne, není... Říkám jen, co jsem slyšel.“

„Znám jen jedno měřítko,“ řekl Bach, „a to je dobrá hudba. Taková, aby o ni platilo, co řekl Luther: hudba musí být útechem, aby osvětlovala srdce a plnila ho mírem. O takovou hudbu se snažím.“

Altnikol vybuchl: „Ale jaká hudba! Jaká hudba! Abych řekl pravdu, tatínku, mnoha lidem, i těm poučným, její smysl uniká.“

„Ty se těch druhých nějak zastáváš.“

Altnikol rozhodl rukama: „Nu dobrá, přestávám vám rozumět. Vy víte, že jsem byl vždycky vašim pozorným žákem, ale... Máte pravdu, je to tak trochu i můj názor.“

„A co mám podle tebe dělat? Mám psát, jako jsem psal dřív? Vrátit se ve své práci o několik let dozadu? To by přece bylo proti přírodě, nemyslíš?“

27

Bach se posadil do křesla, rukama si zakryl obličej.

„Nechtěl jsem vás rozrušit, tatínku. Promiňte.“

Altnikol se otočil a vyšel z pokoje. Alžběta otce pohladila po rameni a odešla za svým mužem.

„On to tak nemyslel, nezlob se na něj, tatínku,“ řekla ve dveřích.

V pokoji zůstali manželé sami. Gottfried před chvílí odvedl děti do vedlejšího pokoje. Bylo slyšet, jak Regina Sussanna s Gottfriedem vypěvují.

„Nezlob se na něj. Jak znám Christopha, myslel to upřímně.“

„Já nic neříkám,“ namítl Bach klidně. Pohlídl ženu po vlasech: „Děkuji ti za dnešní den, Magdaleno, děkuji ti za všechny, za děti, za Dorotku, za Alžbětu. Neumím si představit, že bych mohl mít hodnější ženu.“

„Chtěla bych, abychom se takhle sešli i za rok.“

„To víš, že se sejdeme. Bude to tu veselejší. Pozveme Eliase a všechny příbuzné,“ Bach vypadal šťastně, „už jsem nad tím tak trochu přemýšlel, příští rok si zase najměme hostinec, co říkáš?“

Anna Magdalena se usmála, položila muži hlavu na rameno. Neviděla, že Bach zvažněl.

Seděli tak dlouho, mlčky, vychutnávali blízkost toho druhého.

4.

Johann Sebastian trávil, jako v poslední době stále, dny ve své pracovně. Seděl v křesle a pracoval. Pracovat znamenalo mlčky sedět a v hlavě, bez papíru, promýšlet skladbu.

Nemusí si přehrávat své myšlenky na cembalu, jeho

28

představivost je dokonalá, přesto teď vstává a přistupuje k nástroji.

Zazní půlové noty. D, a, f, d, cis, potom čtvrtkové d, e, půlové f, a pak osminky f, g, f, e... Podobné téma, jaké použil v Canzoně d moll nebo tématu es moll v Temperovaném klavíru.

Znovu přehrál pravou rukou téma. Ano, téma je nosné, je možné s ním pracovat.

Dříve než stačil dosednout do křesla, dveře se otevřely.

Bach se otočil.

„Co se stalo? To je Madlénka? Snad nehoří,“ usmál se.

„Sebastiane, to je podivné!“ řekla Magdalena stěžejně popadajíc dech, „já ti mám strach.“

„Snad se nestalo něco dětem?“

„Ne, to naštěstí ne, ale přihodilo se něco podivného. Někdo tě přišel navštívit.“

„Navštívit? Proč jsi ho nepozvala dál?“

„On... on je takový divný, jde z něho strach.“

„Jak se jmenuje?“

„Já jsem mu nerozuměla, pořád jsem musela hledět do těch jeho očí. On je má, Sebastiane, takové podivné.“

Bach se pokusil usmát. „Uklidni se, Magdaleno, a pozvi ho dál.“

Anna Magdalena se otočila ve dveřích, Bach ji zadržel:

„Magdaleno, jak vypadá, popiš mi ho.“

„Menší, má na sobě dlouhý černý plášť, černý klobouk, dlouhou světlou paruku. A má divně černé oči, takový zvláštní pohled...“

„Vypadá zámožně?“

„To mi nepřipadá, spíš naopak. Ten kabát není nijak nový, ani paruka. Ne, nemyslím, že jde o boháče.“

Bach zamýšleně pokýval hlavou. „Buď tak laskavá, pozvi ho dál. Závěsy jsou roztažené?“

29

„Nejsou.“
„Tak je, prosím, roztáhni. A přines nám kávu, buď tak hodná.“
Magdalena roztáhla závěsy.
„Neříkal, co si přeje?“
„Chce s tebou mluvit. Jestli by si prý mistr Bach udělal na chvíli čas.“
„Nic víc?“
„Ne, nic víc.“
Magdalena upravila Bachovi župan a vyšla z pokoje. Někdo zaklepal lehce na dveře.
„Pojďte, prosím, dál!“ řekl nahlas Johann Sebastian. Dveře se otevřely.
Na prahu pokoje stál asi pětadesátiletý muž. Měl na sobě černý kabátek, černé kalhoty a bílé punčochy. Kabát i klobouk odložil v předstí. Na hlavě měl světlou paruku. Úzký, větší nos, ústa semknutá, snažící se teď o úsměv, černé výrazné oči.
„Dobry den, mistře,“ řekl zastřeným hlasem, „omlouvám se, že vás vyrušuji v práci.“
„Tolik se zas nestalo,“ řekl Bach s úsměvem, „prosím, pojďte dál a sedněte si ke stolu. Smím vám nabídnout kávu nebo snad trochu vína? Před týdnem jsem měl narozeniny, dostali jsme výborné víno, nemáte chuť?“
„Jste velice laskavý, mistře,“ řekl muž a posadil se ke stolu.
Pohlédl na Bacha. Johann Sebastian otáčel hlavu podle toho, odkud zněly hostovy kroky, bylo to jasné — Bach je slepý. Návštěvník se opřel o opěradlo a řekl: „Rád bych se vám představil. Jmenuji se... Steinbach... Giovanni Steinbach.“
„Podivné jméno,“ řekl Bach, „Giovanni? Vy jste Ital?“
„Ne, mistře, jsem Němec z Lipska. Matka byla Italka. Nějaký čas jsme žili v Římě, ale to jsem byl malý. Potom jsme přisedlili do Německa. Otec byl zaměst-

30

nán u jednoho italského hraběte, který chtěl dožít v Německu. A tak jsme se spolu s ním i my — —“
„Co byste si přál, pane Steinbachu?“
Muž se zarazil. „Jistě, co bych si přál... Totiž... měl bych k vám jednu prosbu. Spíš takový návrh... Víte, já jsem hudebník a zabývám se hudbou i teoreticky. Můj otec byl u hraběte zaměstnán také jako archivář. A já jsem po něm tuto vlastnost zdědil. Mistře, ... já si vás velice vážím... zkrátka, chtěl bych o vás napsat studii.“
Bach se rozesmál: „Co to říkáte? O mně?“
„Jistě, vždyť vy jste největší skladatel, kterého kdy naše zem měla. A patrně budete největším skladatelem navždy.“
„To jsou velká slova, příteli.“
„Jakže? Vy jste mě nazval přítelem? To je čest pro mě, mistře.“
Vešla Anna Magdalena. Na podnose nesla dva šálky s vonící kávou. Návštěvník úslužně vstal. Magdalena položila jeden šálek na stůl, druhý vložila svému muži do ruky. Otočila se, a aniž pohlédla na hosta, vyšla z pokoje a zavřela dveře.
„Myslím si,“ pokračoval Steinbach, „že by další pokolení mělo o vás jednou číst. Víte, představuji si to jako knihu vzpomínek, vašich úvah, názorů...“
„Pane Steinbachu, v poslední době přestává lidi zajímat moje hudba, natož můj život...“
„Ale to neříkejte! To je jen chvilkové...“ muž hledal vhodné slovo, „chvilkové pobláznění tou novou hudbou, to brzo přejde. Za pár let budou zas všichni uznávat vaše skladby.“
„Myslete si, že je moje hudba tak dobrá?“ usmál se Bach.
„Dobrá? To je slabé slovo, mistře. Vaše hudba je... dokonalá. Nadpozemská. Vaše hudba... se dotýká samotného nebe!“ a muž se napil dlouhým douškem kávy. „Výborná káva, opravdu výborná,“ řekl s uznáním.

31

„Jenže,“ řekl Bach po chvíli ticha, „já nemám tolik času, abychom se mohli pravidelně stýkat.“
„Ale to nevádi! To vůbec nevádi,“ skočil mu do řeči Steinbach. „Učiním si jen pár poznámek, vy mi budete říkat, na co si právě vzpomenete, a já to pak nějak sepišu.“
„Těch vzpomínek je tolik... Nevím...“
„Tím lépe, mistře, tím lépe pro mě čtenáře,“ zasmál se Steinbach. „Vy pocházíte z hudebnické rodiny, vidíte, mistře?“ začal se opatrně vypyávat. „Váš otec se jmenoval Ambrosius, že?“
Bach zpozorněl: „Jak to víte?“
„Tak,“ usmál se Steinbach, „zjistil jsem si to. Vim, že jste se narodil v Eisenachu, jako nejmladší dítě. Mám pravdu?“
Bach přikývl. „Narodil jsem se 21. března 1685 — —“
„Jako syn Alžběty a Johanna Ambrosia Bachových, že? Měl jste víc sourozenců?“
„Pět. Všichni byli chlápci. Dva zemřeli velice mladí...“
Muž pokýval hlavou. „To je smutné, mistře, ... inu, takový je život.“ A náhle se zeptal: „A kdy jste začal tvořit, mistře? Jistě to bylo velice záhy,“ hostovy oči se rozšířily zvědavostí.
„Byl jsem zcela obyčejný hoch, to mi věřte. Chodil jsem do školy — —“
„Do latinské školy?“
„Jistě. Škola byla při kostele svatého Jiří. Před dvěma sty lety ji navštěvoval i Martin Luther.“
„Martin Luther?“ uznale pronesl Steinbach, „sám Martin Luther?“
„Chodil jsem do školy se svým o tři roky starším bratrem. Učili jsme se číst a psát. Základy latiny jsme dostali podle Komenského latinsko-německé učebnice.“
„Podle Komenského...“ podivil se muž.
„Škola nám dala úplné středoškolské vzdělání. Mno-

32

ho chlapců šlo dál studovat. Jak víte,“ Bach se zarazil, „já univerzitní vzdělání nemám.“
„Ne, to nevím, mistře...“
„Při škole byl velký žákovský sbor. Zpívali jsme při svatbách, pohřbech, při školských i církevních slavnostech. Také jsme chodili po městě a zpívali před domy bohatých měšťanů. Za to jsme samozřejmě dostávali kurendu. Z ní byli živi chudí žáci.“
„To je zajímavé, mistře. A v té době jste začal komponovat?“
„Ne. Učil jsem se na housle u otce, trochu na cembalo, na loutnu. Otec byl vynikající hudebník.“
„Musel jste vyrůstat v krásném prostředí. Stále s hudbou...“
„Když mi bylo deset, zemřela mi matka. Otec se brzo oženil, macechu jsem neměl rád. Za rok, v roce 1696, otec zemřel. Rodina se rozpadla. Nejstarší bratr Johann Christoph žil v Ohrdrufu, vzal si mě k sobě. Nebyl jsem tam šťastný...“
„Tolik jste toho musel v mládí vytrpět...“
„Nezlobte se, ale...“ Bach si sáhl rukou na čelo, „mrzí mě, že vás musím zklamat, ale já nejsem nijak zvlášť zdravý, víte? Musím se šetřit, kromě toho mám před sebou důležitější úkoly...“
Muž se na Bacha chvíli díval, potom několikrát prsty poklepal na desku stolu. „No, nevádi, mistře, vůbec to nevádi. Co se dá dělat. Škoda...“
Bach seděl v křesle s rukou u očí, v druhé šálek s kávou a mlčel. Muž vstal, zastavil se u křesla.
„Mrzí mě, že jsem vás obtěžoval. Nezlobte se na mě, jestli vás ty vzpomínky rozrušily. Ostatně já nevím, co na nich bylo zneklidňujícího...“ Steinbach hleděl na starce, slepého kantora, a v tu chvíli mu hlavou bleskl nápad. Byla to pouhá vteřina, ve které se zrodila myšlenka. Myšlenka, která když se dobře uchopí za správný konec...
„Nu nic,“ řekl s úsměvem, „půjdu. Přeji vám, pane

33

Bachu, mnoho zdraví, hodně — — „muž se zarazil, „vidíte, chtěl jsem říct hodně nápadů, ale těch vy máte jistě dost.“ Steinbach se dotkl Bachova ramene a lehce mu je stiskl. „Jen to zdraví, hlavně zdraví, vidíte...“ Bach chtěl vstát, aby mohl hosta doprovodit ke dveřím.

„Nenene, jen sed'te, prosím, už vás nebudu zdržovat...“

Muž se zarazil, jako by ho v tu chvíli něco napadlo, nějaká důležitá myšlenka.

„Mistře, nezdobte se, že jsem tak smělý, že se ptám... vy máte hodně špatný zrak, vidíte?“

„Už víc jak rok nevidím, pane.“

Steinbach pokývl hlavou. Potom řekl: „Já bych vám snad mohl pomoci.“

Bach otočil hlavu za hostovým hlasem. „Cože? Jak vy byste mi mohl pomoci?“

„Je prý jistý lékař, jmenuje se John Taylor... je to Angličan, který dělá doslova zázraky. Léčí všechny oční nemoci. Co tomu říkáte?“

„Všechny oční nemoci?“ Bach chvíli přemýšlel. „Tady jsou také lékaři, kteří umějí léčit, aspoň to o sobě tvrdí...“

„Taylor je prý výjimečná osobnost.“

„Víte, ale já nemohu cestovat, necítím se příliš zdrav.“

„To by nebyl problém,“ namítl Steinbach, „on ten lékař je teď tady, v Lipsku.“

„Tady?“ Bach málem vykřikl. „Jak už je tu dlouho?“

„Snad týden, deset dní...“ Steinbach se na chvíli odmlčel, potom řekl jakoby mimochodem: „Má mnoho pacientů, ale mohl bych s ním promluvit...“

Bach se podívil: „Vy? Vy se s ním znáte?“

„Znám se s jeho kočím,“ řekl rychle Steinbach,

„snad by se dalo něco dělat.“

„Velice byste mi tím pomohl, pane. Byl bych vám...“

zavázaný.“

34

„Ale mistře, o tom nemluvte,“ ohradil se muž, „to je přeci samozřejmé. Vždyť víte, jak si vás vážím. Škoda jen,“ řekl Steinbach smutně, „že spolu nemůžeme hovořit o vaší tvorbě... tedy o vašem životě,“ opravil se.

Chvilí bylo ticho, jen hodiny na truhle tiše tikaly. „Pokusím se... najít si pro vás čas, pane Steinbachu. Snad bychom mohli pokračovat ještě teď, jestli chcete.“

„Jestli chci? To víte, že chci! Budu vám vděčný za každou minutu, kterou mi věnujete.“

Aniž se zeptal, muž sedl za stůl a vytáhl z kapsy kábalce papíry a brk.

„Od vašeho bratra to bylo velice hezké, že se vás ujal,“ začal.

„Bratr měl už svoji rodinu, měl jsem pocit, že tam překážím...“

„To snad ne...“ namítl snaživě Steinbach.

„Vydřel jsem tam pět let. V patnácti jsem se se svým přítelem Erdmannem rozhodl utéct.“

„Utéct? V patnácti letech?“

„Jeden profesor mi řekl, že v Lüneburku, v chrámu svatého Michala hledají mladé zpěváky do sboru. Dlouho jsem tam ale nezpíval, přišel jsem o svůj dětský hlas. Snažil jsem se studovat, poslouchal jsem hodně hudbu, četl. Pokusil jsem se, to mi bylo sedmnáct, získat místo varhaníka v městečku Sangerhausenu, ale nepříjali mě. Radní prý souhlasili, ale jistý věvoda chtěl místo pro jiného uchazeče.“

„Vy jste chtěl už od mládí být varhaníkem?“

„Ano, varhany mě vždycky velice přitahovaly. Kromě toho by se stálým místem varhaníka vyřešily mé finanční problémy. Ale já jsem si z nedostatku peněz moc nedělal. Studoval jsem dostupnou literaturu, seznamoval jsem se s hudbou minulých dvou tří století...“

„Už jste komponoval?“

„Netroufal jsem si.“

35

„A potom?“

Bach neodpověděl. Steinbach si pohrával s brkem v ruce, čekal. Věděl, že jen trpělivostí se mu podaří něco se od Bacha dozvědět. Dozvědět se to hlavní... .

Náhle Bach řekl klidně: „Nikdy jsem neměl mnoho peněz, víte? Myslíte, že by ta operace stála hodně peněz?“

„Nevím, nemám představu. Ale zjistím to, buďte klidný.“

„Musím si to ještě rozvážit. Kdyby lékař řekl velkou částku, musel bych odmítnout.“

Steinbach stiskl rty, dneska se už asi nic nedozví. Nesmí pospíchat, nesmí být netrpělivý, tím by se všechno jen pokazilo. Naštěstí Bach sám po chvíli promluvil.

„V červenci roku 1703, to mi bylo osmnáct, mě pozvala městská rada do Arnstadtu, abych tam v kostele svatého Bonifáce přezkoušel varhany. Víte, on jim asi před tou lety vyhořel kostel, trvalo to dlouho, než postavili nový. A dvacet dalších let trvalo, než sehnali peníze na varhany. V té době jsem působil ve Výmaru, ale nebyl jsem tam spokojený. Očekával jsem, že mi teď zde nabídnou místo varhaníka. Kdyby nabídli, uvažoval jsem, přijal bych bez váhání. A opravdu, v srpnu toho roku jsem nastoupil. Finanční problémy byly vyřízeny. Dostal jsem jako nástupní plat 75 tolarů, to byla pro mě ohromná částka. Předchůdce měl plat 27 tolarů. Na Arnstadt vzpomínám rád.“

Bach se odmlčel.

„Scházeli jsme se tu mnohokrát v zájezdním hostinci, celý náš rozvětvený rod... Povinnosti v kostele nebyly nijak náročné, hrál jsem jen třikrát v týdně, kromě toho jsem měl na starosti malý žakovský sbor. Nebyl to dobrý sbor. Žáci byli neposlušní, byl jsem mladý, dovolovali si ke mně až příliš, těžko jsem se bránil. Žádal jsem, aby na místo vedoucího sboru sehnali někoho jiného, byl jsem si vědom, že právně nemusím tu

36

to funkci zastávat, ale nesnažili se někoho sehnat. Musel jsem s těmi uličníky trpět dál...“

Bach pomalu vstal, položil šálek se studenou kávou na stůl.

„Nevím, jestli vás to vůbec zajímá,“ podotkl.

„Ale ovšem, mistře, velice mě to zajímá,“ řekl Steinbach snaživě.

Bach se posadil do křesla, položil si dlaně na oči.

„Je pravda, že mě sbor ani hraní na varhany nijak časově nezatěžovaly. Mohl jsem se zdokonalovat ve hře a kompozici.“

„V té době jste už komponoval?“ zeptal se se zájmem Steinbach.

Bach se pousmál: „Byly to jen pokusy... Tehdy, pokud si vzpomínám, jsem se vypravil do Lübecku. Byly tam vynikající varhany. Měl jsem našetřené peníze, a tak jsem si vyžádal od konzistoře měsíční dovolenou a vyjel jsem. V Lübecku hrál výborný varhaník, jmenoval se Dietrich Buxtehude. On také komponoval. Když jsem do Lübecku přijel, konaly se tam právě předvánoční koncerty. Těšil jsem se, že uslyším hudbu, kterou jsem pochopitelně nemohl znát, protože notové zápisky nebyly tolik rozšířeny, těšil jsem se na interpretaci tohoto varhaníka. Měl jsem možnost mluvit s Buxtehudem osobně, v té době mu bylo sedmdesát let. Byl na svůj věk velice čilý a veselý. Hovořili jsme spolu o technice hry na varhany, Buxtehudemu se moje hra líbila... Dva roky před tím mluvil Buxtehude s Händlem, i on přišel starého mistra pozdravit. Šlo totiž o to, kdo se stane nástupcem po stářickém varhaníkovi. Byla v tom jedna podmínka: uchazeč se měl oženit s dcerou svého předchůdce. A o to jsem já, ani přede mnou Händel, nestál. Rychle jsem z města odjel.“

Bach se odmlčel, zhluboka dýchal, konečky prstů si přitlačil na spánky. Bylo vidět, že usilovně přemýšlí.

„Je to velice zajímavé, mistře,“ řekl Steinbach, „po-

37

kud vás vzpomínky nerozrušují, rád bych poslouchal dál.“

Steinbach pohlédl na papír na stole. Papír byl prázdný.

„Dovolenou jsem si prodloužil o několik týdnů, v Arnstadtu jsem se musel zpovídat před konzistory. Kromě toho se pánům moje hra nelíbila. Prý vplétám do hry zbytečné podivné variace, je tam prý mnoho cizích tónů, ano, tak to nazvali. Začali mi zcela nepokrytě radit, jak mám hrát. Stěžovali si, že žakovský sbor zanedbávám, že sbor nemá žádné výsledky. Došla mi trpělivost. Víte, vždycky jsem byl dost temperamentní, a teď jsem to dal vedení najevo. Kupodivu se nic nestalo. Odjel jsem do Mühlhausenu, zahrál jsem tam jakýsi kandidátský koncert a byl jsem přijat. To bylo v roce 1707, v červnu... Kostel byl zasvěcen svatému Blažejí.“

Steinbach se začal nudit. Tohle všechno nepotřeboval slyšet. Patrně to bude ještě dlouho trvat, než se starlec dostane k hlavnímu. Nezbývá než čekat...

„To je opravdu úžasné, mistře,“ řekl pohrávaje si s brkem, „máte vynikající paměť. A v té době jste začal komponovat, že?“

„Byly to jen takové pokusy, nic víc.“

V tu chvíli vešla do místnosti Anna Magdalena. Starostlivě přistoupila ke svému muži a pohládila ho po hustých krátkých vlasech.

„Neměl by ses tolik namáhat,“ řekla a patřilo to spíš Steinbachovi, „bylo by dobré, kdyby sis šel na chvíli lehnout.“

Steinbach vstal a mírně se uklonil: „Jistě, paní Bachová, máte pravdu, rozloučím se a půjdu.“

Anna Magdalena se zastavila ve dveřích: „Muž se nesmí tolik přepínat.“

Steinbach přistoupil ke křeslu. „Byl jste velice laskavý, mistře, pokud by vám to nevadilo, přišel bych zas, smím?“

38

„Ale jistě, přijďte, rád si zavzpomínám.“

„Ohlásil bych se písemně.“

„To nemusíte, jsem stejně stále doma, nikam nevycháším.“

Steinbach se uklonil. „Děkuji ještě jednou, a na shledanou,“ a stiskl Bachovu pravici.

Magdalena za návštěvníkem zavřela dveře, když mu předtím spěšně podala kabát a klobouk. Očividně si oddechla, když mužovy kroky na chodbě dozněly.

5.

Pracovna pana Hollera nebyla, jak by se mnohý domníval, v přízemí, ale v prvním patře honosného domu na největším lipském náměstí. Vědovala jí velká masivní knihovna, kde bylo možno nalézt literaturu autorů všech možných zemí. Baconova Nová Atlantida, dramata Williama Shakespeara, i dílo Michelangelova, též Pascalovy Myslenky a Manon Lescaut abbé Prevosta, či Miltonův Ztracený ráj. Hlavně ale v knihovně, která původně patřila Antonovi Hollerovi, otci Franze Lorenze Hollera, nynějšího majitele domu, bylo naskládáno mnoho not, především rukopisných originálů a také spousta časopisů s nadpisem Mizlerovy hudební společnosti: Musikalische Bibliothek.

Pan Holler, nyní již čtyřicetiletý muž vyšší postavy, s modrými vodnatýma očima, seděl za stolem a pohrával si s hodinkami, které měl řetízem přivázány k vestě. Pohlédl na hodinky, za deset minut by měli přijít, pomyslel si v duchu. Zvedl zvoneček ze stolu a několikrát prudce zazvonil. Do pracovny vešel komorník.

„Co račíte, pane,“ řekl ve dveřích.

39

4. Analiza prijevoda

U ovome dijelu rada posvetit ćemo se tematici prevođenja, glavnim obilježjima te djelatnosti i izazovima s kojima se susreće svaki prevoditelj. Pokušat ćemo iznijeti pregled glavnih osobina i vještina koje treba posjedovati dobar prevoditelj. Zatim ćemo analizirati proces prevođenja ulomka djela Reviem za kantora Bacha, koncentrirajući se na zanimljivosti, poteškoće ili nedoumice na koje smo naišli te postupke njihova razrješavanja.

4.1. O prevođenju

Prevođenje je disciplina bez koje bi svijet kakav danas poznajemo bio nezamisliv. Ono nam donosi napredak, omogućuje razmjenu znanja i ideja, komunikaciju sa svijetom oko nas te nam približava druge kulture, koje bi nam bez tog izvanrednog alata bile daleke i neshvatljive. Postoje razne vrste tekstova i drugih medija koje se prevode, no kada govorimo o književnim djelima bitno je osvrnuti se na umjetnički aspekt, specifičan i neizostavan dio takve vrste prijevoda. Osim značenja samih riječi i rečenica, u književnom djelu prisutni su podtekst, alegorija, emotivni doživljaj, umjetnička i estetska vrijednost. Koja je zapravo uloga prevoditelja? Što sve obuhvaća njegov posao i koje kvalitete mora posjedovati? U sljedećim poglavljima pokušat ćemo dati odgovore na ta pitanja. Jiří Levý u svojoj *Umjetnosti prevođenja* (1983: 53) govori o tri faze prevodilačkog posla. Prvu fazu čini shvaćanje originala. Ona započinje shvaćanjem površinske jezične razine teksta odnosno čistim filološkim shvaćanjem. Sljedeći je korak shvaćanje stilskih čimbenika. Atmosfera, ton, ironija, način na koji odabrana jezična sredstva utječu na čitatelja. Prevoditelj te elemente mora moći prepoznati i protumačiti. Na kraju dolazimo do shvaćanja umjetničke stvarnosti djela. Prevoditelj si mora predočiti stvarnost koju autor u djelu oslikava i pokušati ju shvatiti u njezinoj cijelosti kako bi mogao uspješno krenuti na sljedeću fazu svog posla, koju čini interpretacija originala. Cilj je pokušaj očuvanja objektivnog smisla djela. Prevoditelj se mora oduprijeti ponekad prisutnoj tendenciji da idejama izraženima u djelu pripisuje subjektivna značenja i vrednuje ih prema svom osobnom nađenju. Treću i posljednju fazu Levý naziva prestilizacijom originala. Prevoditelj mora stvoriti djelo kojim će prenijeti poruke, smisao i atmosferu originala svojim čitateljima. Velike razlike među pojedinim jezicima onemogućuju mehaničko prevođenje, a različitost kultura prevoditelju često otežava pronalazak pojmova ekvivalentnih onima izraženima u predlošku. Stoga prevoditelj umjetničkog djela mora imati određenu slobodu u svom prijevodu, ali istodobno ne smije mijenjati izvornu intelektualnu ili estetsku vrijednost djela. Jedan od važnijih čimbenika dobrog prijevoda je pogođena mjera umjetničke slobode prevoditelja.

Prevoditelj nikada neće moći izraziti identičnu misao na identičan način kao što je to učinjeno u originalu, ali cilj je *nastojati shvatiti kako se, iako znamo da se nikada ne kaže ista stvar, može reći otprilike isto.* (Eco 2006, 10) Kroz pokušaje definiranja sastavnih elemenata prevoditeljskog rada, uviđamo da je on vrlo slojevit te obuhvaća brojne postupke i procese koji svojim opsegom i dubinom daleko premašuju čisto prebacivanje jezičnih iskaza iz jednog jezika u drugi.

Prevođenje je zahtjevan i važan posao, koji je nažalost često nedovoljno cijenjen. Prevoditelji se učestalo susreću s apsolutnim nerazumijevanjem te struke, kako kod konzumenata njihova proizvoda, tako i kod nakladnika, urednika, kritičara i ostalih suradnika. Ime prevoditelja često se niti ne spomene u člancima recenzenata koji pišu o novonastalim prijevodima književnih djela. Utrka za novcem prisutna u svakom poslu, pa tako i u nakladništvu, prednost daje kvantiteti, na štetu kvalitete prijevoda. To u kombinaciji s nepostojanjem adekvatnog sustava priznavanja i nagrađivanja prevoditelja za izvrsnost rezultira neodgovornim i nesavjesnim prijevodima. *Neki su prevodioci shvatili svoj posao sasvim merkantilistički, ima ih, koji se hvale i kazuju, koliko strana mogu prevesti na dan ili na sat. Jedan takav brzopleti prevodilac ne krije, kako svoje prijevode diktira u stroj i kako za dva-tri sata „proizvede“ koliko drugi (dakako savjesniji prevodilac) u dva-tri tjedna.* (Tabak 2014: 89) Prevoditeljima se nazivaju ljudi koji površno i mehanički pristupaju tom poslu, ne poznaju ni svoj ni tuđi jezik u odgovarajućoj mjeri, nisu upoznati s književnošću i stilistikom, nerijetko posežu za tuđim prijevodom umjesto za originalom. *Ne tiče ih se pisac, nije im sveto nijedno književno djelo, nemaju poštovanja prema čitatelju, nije im na srcu materinska riječ – nije im ni na kraj pameti, da je prevođenje zapravo težak i odgovoran posao.* (Tabak 2014: 89) Možemo se samo nadati da će se s vremenom situacija popraviti zahvaljujući naporima onih koji razumiju i poštuju prevoditeljsku struku te upozoravaju na prisutnost i težinu ovog problema.

4.2. Odlike dobrog prevoditelja

Nakon što smo se osvrnuli na loše prijevode i njihove tvorce, u ovome dijelu ocrtat ćemo osobine, sposobnosti i postupke kvalitetnog, dobrog prevoditelja. Preduvjet za kvalitetno prevođenje svakako je izvrsno znanje jezika s kojeg se prevodi i, što je još važnije, temeljito i sveobuhvatno poznavanje jezika na koji se prevodi. No to je samo početak. Jedna od najvažnijih osobina dobrog prevoditelja jest ta da je on dobar čitatelj. Zna prepoznati sve one nijanse u

tekstu koje običnom čitatelju nerijetko promaknu. Mora obraćati pozornost na najsitnije detalje bez da izgubi iz vida širu sliku. Dobar prevoditelj ima sposobnost imaginacije i istovremeno zadržava objektivnost. Zna pronaći zlatnu sredinu između pretjerano doslovnog prevođenja i prevelikog interveniranja u tekst. Ne donosi subjektivne zaključke o smislu djela, ne umeće vlastite ideje u djelo, ne pokušava ga „popraviti“. U najboljoj namjeri prevoditelju se može učiniti da bi se jezični izraz djela moglo nadopuniti ili obogatiti, no mora se suzdržati od takvih pothvata. *Prijevod koji dolazi do toga da „kaže više“ može biti jedno, po samome sebi, izvrsno djelo, ali to nije dobar prijevod.* (Eco 2006: 106) Dobar prevoditelj poznaje svoju publiku i u procesu prevođenja misli na svoje buduće čitatelje. Ima sposobnost procijeniti što je čitatelju otprije poznato, što može bez problema razumjeti usprkos kulturološkim razlikama, a kada mu je ipak potrebno dodatno objašnjenje. Osim svoje publike, on mora poznavati i povijest, kulturu i način života govornika jezika s kojeg prevodi. U djelu *Otprilike isto : iskustva prevođenja* Umberto Eco (2006: 158) govori o prijevodu iz kulture u kulturu i navodi *da se prijevod ne odnosi samo na prijelaz između dvaju jezika, nego i na dvije kulture i dvije enciklopedije.* Bez toga je često nemoguće u potpunosti shvatiti djelo, njegov politički kontekst, duh vremena koji autor pokušava oslikati, značaj detalja u opisima svakodnevice, nijanse u odnosima među ljudima, reference na kulturološke pojave, običaje i konvencije toga naroda. A u slučaju kada su ta kultura i kultura govornika ciljanog jezika vrlo bliske i imaju mnoge sličnosti, prevoditelj treba biti oprezan kako ne bi upao u zamku pretpostavke da dijele baš sve aspekte. Nadalje, dobar prevoditelj svjestan je činjenice da prevođenjem na neki način oštećuje originalno djelo. Njegov je zadatak svesti tu štetu na najmanju moguću mjeru. Kada pomislimo na neko prevedeno djelo, mi zamišljamo kako je to originalno djelo, samo na drugom jeziku. To je tek naša pojednostavljena predodžba toga što znači prijevod. *Znamo, da je i najbolji prijevod samo blijeda slika originala.* (Tabak 2014: 83) Nažalost nemoguće je postići potpunu podudarnost u umjetničkom prevođenju, no prevoditelj se mora potruditi učiniti svoje prevedeno djelo što vjernijim odrazom originala. Dobar prevoditelj je onaj koji ima znanja, vještine i volju koji mu omogućuju da očuva smisao djela i utisak koji ono ima na čitatelja bez narušavanja duha ciljanog jezika te da se na svakoj razini maksimalno približi originalu.

4.3. Stil

Jedna od važnijih stavki svakog književnog djela, i jezičnog iskaza uopće, jest stil. Pojam stila može se promatrati iz raznih gledišta i nije ga jednostavno točno definirati. U

domeni jezikoslovlja većinom označava određeni karakter verbalnog komunikacijskog iskaza, obično svjesno odabran i uređen na način da formom i sadržajem odgovara komunikacijskoj namjeri autora. (Čechová 2008: 16) Stil je dakle određen svrhom jezičnog iskaza te obuhvaća široki raspon postupaka na svakoj od razina jezika. Izbor riječi i fraza, sintaksa, kompozicija teksta, fonološka i morfološka obilježja, formalna obilježja, sve to sačinjava stil. Kod književnih djela on može biti odraz epohe u kojoj je autor stvarao, što bismo označili kao generacijski stil. Može isto tako biti individualan odnosno autorski. Mnogi spisatelji su se istakli upravo zahvaljujući svom prepoznatljivom stilu pisanja. Djelo može biti stilski jednolično, napisano čitavo u istom stilu, ili može obuhvaćati više različitih stilova koje autor koristi naizmjenice. Izborom stila prenosi se određena poruka i određuje ton književnog djela. Nerijetko se koristi kao sredstvo karakterizacije likova. Način na koji se pojedini likovi izražavaju, odnosno stil kojim autor piše njihove dijaloge i monologe, može značajno oslikati njihov karakter, podrijetlo, stupanj obrazovanja ili socioekonomski status. Pri prevođenju je ključno zadržati glavna obilježja stila koja se javljaju u predlošku. Ponekad nije moguće točno imitirati stilske postupke autora, ali cilj je rekreirati dojam koji oni stvaraju.

U djelu *Rekvjem za kantora Bacha* tematiziran je život znamenitog njemačkog skladatelja Johanna Sebastiana Bacha. Radnja je smještena u Leipzig, gdje je Bach sa svojom obitelji živio od 1723. godine do svoje smrti 1750. godine. Iako se sama zbivanja u djelu odvijaju pod sam kraj Bachova života, kroz njegove razgovore s ostalim likovima, prije svega gospodinom Steinbachom, doznajemo i o događajima iz njegove prošlosti. Cjelokupna je radnja dakle smještena na kraj 17. i u drugu polovicu 18. stoljeća. Stil kojim je novela pisana prilagođen je činjenici da je smještena u prošlost. Autorov jezik odraz je vremena radnje koju opisuje te karakteristika likova, točnije njihovog položaja u društvu i obrazovanja. Kameníček koristi književni jezik. Ne koristi arhaizme, ali piše višim stilom. Jezična sredstva koja odabire većinom su neutralna, stilski neobilježena. Djelo je izdano 1988. godine, ali u njemu nećemo naići na *obecnu češtinu* odnosno općečeški substandard, čiji se elementi često pojavljuju u djelima, osobito u dijalozima, suvremenih autora.

Češki književni jezik jedna je od formacija češkog jezika, ali usprkos tome što je kodificiran i služi kao objedinjeno sredstvo komunikacije svih govornika češkog jezika, nije homogen gledajući s aspekta formalnosti i uzvišenosti stila. Obuhvaća širok raspon jezičnih sredstava korištenih u raznovrsnim prilikama, koje zahtijevaju različit stupanj formalnosti. U češkoj lingvistici česta je njegova podjela književnog jezika na tri varijantna oblika (vrstvy – slojeve), to su *kněžní*, *neutrální* i *hovorová* (Jedlička 1969). Kameníček koristi neke izraze koji

su karakteristični za viši stil odnosno pripadaju varijanti *knižní*. U tekstu nailazimo na riječi poput *horečně* koju Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) označava kao knjižni. Osim neutralne riječi pohár, Kameníček podjednako često koristi i knjišku varijantu *číše*. Autor koristi formulaciju *popřát dobrého jitra*, gdje su i sama konstrukcija i riječ jitra pomalo knjiške. Potpuno neutralna varijanta bila bi formulacija *popřát dobré ráno*. Nadalje, nailazimo na sintagmu *velice záhy*. „Záhy“, sinonim riječi „brzy“, SSJČ označava kao *poněkud kněžní*, isto kao i izraz „velice“, koji se u izvorniku javlja 16 puta, dok se naprimjer neutralno „velmi“ pojavljuje samo jedanput. Ponegdje umjesto izraza „už“ odabire varijantu „již“, koja se najčešće pojavljuje u tekstovima nešto višeg stila – SSJČ za njega navodi opasku: *proti už poněkud kněžné*. No u dijalozima skoro isključivo upotrebljava „už“. Razlika između stila dijaloga i ostatka teksta nije velika, ali ipak su dijalozi ponešto opušteniji te u njima možemo naići na poneki izraz ili postupak koji bismo označili kao razgovorni tj. hovorový. To su naprimjer zamjenički prilog „příčemž“ ili prilog „dobrá“, koji SSJČ označava čak kao *obecný* te korištenje elipse: *Dáte si pohárek červeného?*. Tipične za dijalog su i formulacije koje kao poziv na slaganje ili potvrdu rečenog koriste česticu „že“: *Váš otec se jmenoval Ambrosius, že?* i usklik „vid’te“: *Vy pocházíte z hudebnické rodiny, vid’te, mistře?*, koje smo preveli na sličan način, koristeći izraze „zar ne“ i „je li“. U našem prijevodu Kameníčekova teksta na nekim smo mjestima isto tako prednost dali izrazu koji je karakterističniji za viši stil ili ostavlja dojam starijih vremena. Knjiški izraz „horečně“ preveli smo stilski ekvivalentnim izrazom „grozničavo“. *Začala znít hudba* preveli smo kao *začuli su se zvuci glazbe*. U rečenici *Za to jsme samozřejmě dostávali kurendu* susreli smo se s dotada nepoznatom riječi „kurenda“ koju SSJČ definira kao „oběžník“ (*listina s něj. oznámením, zejm. úředním, kolující mezi větším počtem osob; cirkulár*). Kako se u ovom slučaju radi o tome da učenici zbora dobivaju „kurendu“ za pjevanje pred domovima bogatih građana možemo zaključiti da značenje navedeno u SSJČ-u ne odgovara našem kontekstu. Daljnjim istraživanjem saznali smo da se riječ „kurenda“ u njemačkim područjima koristila za učeničko obilaženje grada i prošnju, obično u vezi s pjevanjem.¹ S obzirom na to da ne poznajemo takav izraz u hrvatskom jeziku, rečenicu smo preveli kao *Za to bismo naravno nešto dobivali*. Za prijevod riječi „podnos“ upotrijebili smo izraz „poslužavnik“ umjesto npr. neutralnije riječi „pladanj“. *Vroucí čaj* preveli smo kao *uzavreli čaj*, umjesto uobičajenijim izrazima „vreli“ ili „kipući“. Glagol „zní“ u rečenici *Bytem zní krásná rozjímavá árie* preveli smo pomalo svečanim izrazom „ori se“. *Začal leštit desku vedlejšího stolu* zapisali smo kao *stao laštiti susjedni stol* umjesto primjerice *počeo*

---

¹ Juliusová, A. *Hudební kultura renesančních Čech*. Preddiplomski rad obranjen na Pedagoškom fakultetu u Plzňu, 2014. Dostupno na: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/14976/1/Juliusova%20Anna-BP.pdf>

laštiti susjedni stol, dajući tako prednost rjeđe korištenom obliku. Po uzoru na stilističke odabire autora originala mi smo u prijevodu ulomka njegova djela koristili standardni hrvatski jezik, bez leksikalnih elemenata karakterističnih za razgovorni stil, bez dijalektalizama, slanga i slično.

4.4. Imena i obilježja likova

Iako se prevođenje imena može promatrati kao proces jednak prevođenju općih pojmova, u kojem se prevoditelj nalazi pred nizom izbora i mora procijeniti kojim će odabirom ostvariti najefikasniju komunikaciju između pošiljatelja i primatelja poruke, ono je po mnogočemu ipak specifično. Dok je kod općih pojmova uobičajeno, a ponekad i poželjno, ukloniti tragove izvornog jezika kako bi prijevod djelovao kao originalno djelo napisano u duhu jezika, kod prevođenja vlastitih imena to nije moguće te ona u većoj mjeri od ostalih jezičnih elemenata prenose utjecaje jednog jezika na drugi. (Škiljan 1992: 173)

Kod prevođenja vlastitih imena potrebno je osvijestiti što određeno ime poručuje čitatelju. Bitno je prosuditi posjeduje li ime samo po sebi neko značenje, je li u službi karakterizacije lika te je li na neki način povezano s radnjom. Treba se zapitati bismo li nešto izgubili ako ne pronađemo ekvivalent u našem jeziku nego upotrijebimo ime koje autor koristi u predlošku. S druge strane, također je moguće da bismo čitatelju otežali čitanje teksta ako imena ostavimo u njihovom izvornom obliku, pogotovo ako prevodimo s jezika koji je vrlo različit od našeg ili našim budućim čitateljima nepoznat. Smatramo li da bi naši čitatelji trebali biti neprestano svjesni da čitaju o stranoj kulturi ili pak želimo da se taj dojam izgubi? Je li imena potrebno samo grafički prilagoditi ili je bolje zamijeniti ih određenim imenima iz ciljanog jezika? To su sve pitanja o kojima prevoditelj mora promisliti prilikom donošenja odluke o tome kako prevesti vlastita imena u književnom djelu.

U slučaju djela *Rekvjem za kantora Bacha*, treba uzeti u obzir i činjenicu da je, iako je djelo napisano na češkom jeziku, radnja smještena u Njemačku i vezana je uz stvarne ličnosti. Veći broj imena koja se javljaju u tekstu napisana je u svom izvornom obliku, u skladu s pravopisom jezika iz kojeg potječu, što je u većini slučajeva njemački. No u pojedinim slučajevima Kameníček se odlučuje za upotrebu češke varijante imena. To vidimo u primjerima imena Bachovih kćeri, koje autor naziva Dorotka, Karolína i Alžběta, dok su njihova stvarna imena bila Dorothea, Carolina i Elisabeth. Na taj način autor približava spomenute likove svom češkom čitatelju. Odabirom ustaljenih narodnih imena te deminutiva miče se fokus s činjenice

da se radi o udaljenim povijesnim ličnostima i stvara se dojam bliskosti, povezanosti među članovima obitelji u djelu te povezanosti likova s čitateljem. Stoga smo se i mi odlučili upotrijebiti hrvatske varijante Dorotea, Karolina i Elizabeta, dok smo kod svih ostalih vlastitih imena ostali pri oblicima iz predloška.

Iako se ne radi o važnom liku, htjeli bismo spomenuti i slučaj lika Eliasa. On se spominje na dva mjesta u tekstu, od toga na jednom mjestu njegovo vlastito ime prati oznaka rodbinske veze „bratranec“. Automatizmom bismo to preveli kao „bratić“, ali proučavajući obiteljsko stablo Johanna Sebastiana Bacha saznali smo da je zapravo Eliasov otac, Johann Valentin Bach, bratić Johanna Sebastiana Bacha. Primarno značenje riječi bratranec jest bratić; sin brata ili sestre, no izrazi bratranec i sestřenice koriste se također za međudnos djece bratića i sestrični, a u prošlim vremenima označavali su i nećake i nećakinje.² Zaključujemo da se u ovom slučaju sintagma „bratranec Elias“ koristi kako bi se ustanovila povezanost tog lika s obitelji i oslikao dojam određene bliskosti, što bi se izgubilo nekim drugim odabirom, npr. kada bi autor opisivao kako je on njihov „příbuzný“. S obzirom na to da Elias nije važan lik te njegova točna rodbinska veza s pojedinim članovima obitelji Bach nije od većeg značaja, mi smo se isto tako odlučili ne opterećivati čitatelja detaljnijim objašnjavanjem, ali istodobno smo željeli poštivati realnost osoba i njihovih rodbinskih odnosa te smo se stoga opredijelili za riječ „rođak“.

4.5. Pojmovi vezani uz glazbu

Slično kao i kod prevođenja stručne literature, kada se u književnom djelu pojavljuju motivi usko vezani uz neko specifično područje i njegovu terminologiju, potrebno je tome pridati posebnu pažnju. Prevoditelj može izvrsno znati jezik s kojeg prevodi, ali nitko ne može detaljno poznavati sva područja ljudskog djelovanja, sve struke ili znanstvene discipline te je stoga često nužno dodatno istražiti određene pojmove i terminologiju koja se javlja u djelu. U djelu *Rekvie*m za kantora Bacha to su naravno bili pojmovi vezani uz glazbu. Pojmovi kao što su *tonina*, *půlové noty* i *čtvrťové noty*, pogotovo kada su stavljene u kontekst, prevoditelju koji se razumije u glazbu vjerojatno ne bi predstavljale nikakav problem. S druge strane laik, iako možda naslućuje kako se ti izrazi prevode, mora provjeriti jesu li to zaista pojmovi na koje misli - tonalitet, polovinke i četvrtinke.³ Kod prevođenja izraza „d moll“ ili „es moll“ naša prva

---

² *Bratranec, sestřenice*. // Naše řeč. 8, 2(1924), str. 61. Dostupno na:

<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1072>

³ Přehled učiva hudební nauky

<https://www.zuszbraslav.cz/images/hudebninauka/Prehled%20uciva%20HN%20-%20teorie.pdf>

pomisao bila je da su takvi specifični glazbeni pojmovi univerzalni i jednako izraženi u svim jezicima, no saznali smo da se u hrvatskom jeziku oni pišu kao „d-mol“ i „es-mol“. Također je bilo potrebno saznati kako u hrvatskom jeziku glase nazivi određenih stvarnih entiteta, kao što su Mizlerovo Društvo glazbenih znanosti ili djela Johanna Sebastiana Bacha, ciklusi skladbi *Umijeće fuge*, *Glazbena žrtva* i *Dobro ugođeni klavir*.

4.6. Lokaliteti

Stvarni lokaliteti još su jedna od kategorija koje mogu predstavljati specifičan zadatak u prevoditeljskom poslu. Ako se radi o lokalitetima koji pripadaju području na kojem se govori jezikom izvornog djela, odnosno ako su nazivi u djelu ujedno i originalni nazivi stvarnih lokaliteta, posao je nešto jednostavniji. Trebamo samo ustanoviti je li u ciljanom jeziku naziv za određeni lokalitet drugačiji, bilo da se radi o državi, gradu, mjestu ili objektu. To je čest slučaj kod lokaliteta koji su bliski našem kulturno-civilizacijskom krugu ili onih koji su općepoznati. Svakako je to uobičajeno primjerice kod naziva država i glavnih gradova. U nekim slučajevima izvorni naziv lokaliteta u određenoj se mjeri prilagođava stranom jeziku, njegovu pravopisu, fonetici i morfologiji (Warszawa – Varšava), dok u drugima nalazimo potpuno izmijenjene nazive (Wien – Beč). Ako se u tekstu pojavljuju nazivi stranih lokaliteta, imamo tri elementa o kojima treba voditi računa – naziv koji se javlja u tekstu, originalni naziv te naziv u ciljanom jeziku. Uzmimo za primjer nazive njemačkih gradova u hrvatskom i češkom jeziku. Za mnoge je preuzet originalni naziv i u češkom i u hrvatskom (Düsseldorf, Essen, Stuttgart), ali za neke samo u hrvatskom, dok u češkom imaju drugačiji naziv (München – Mnichov, Dresden – Drážďany, Nürnberg - Norimberk). Iz tog razloga prevoditelj treba biti oprezan i uvijek provjeriti točnost nazivlja vezanog uz lokalitete, pogotovo ako ne prevodi na svoj materinski jezik.

Radnja djela *Rekvjem za kantora Bacha* temelji se na stvarnim događajima i smještena je u Leipzig, posljednje od brojnih prebivališta Johanna Sebastiana Bacha. Pratimo posljednje dane Bachova života, no on se prisjeća i svoje mladosti te prepričava događaje iz raznih faza svog života, stoga se spominju mnogobrojni stvarni lokaliteti u Njemačkoj. Tu se susrećemo s maloprije opisanom situacijom, gdje se neki od naziva lokaliteta razlikuju od originalnih njemačkih naziva, dok su u hrvatskom jeziku jednaki onima u njemačkom. Na to je trebalo obratiti pozornost prilikom prevođenja jer ta razlika između češkog i njemačkog odnosno češkog i hrvatskog oblika nije uvijek na prvi pogled očita i lako ju je previdjeti. Gradovi

Naumburg i Lüneburg u Kameníčevu su tekstu zapisani u češkom obliku Naumburk i Lüneburk. Leipzig, poznati njemački grad u koji je smještena radnja djela, u češkom jeziku naziva se Lipsko, a grad Weimar nosi ime Výmar. Ostali gradovi i mjesta koja se spominju su Arnstadt, Eisenach, Ohrdruf, Sangerhausen, Lübeck, Mühlhausen te ona u originalu pa tako i u našem prijevodu nose svoje izvorne njemačke nazive. Rijeka Pleisse (njem. Pleiße) u tekstu originala ima češku sklonidbu; „hledí ... na říčku Pleissu“, dok u prijevodu na hrvatski ostaje u svom izvornom nominativnom obliku: „gleda ... rječicu Pleisse“.

Nadalje, u prepričavanju tijeka svog života i karijere, Bach navodi više crkava u kojima je u određenim periodima života bio na poziciji orguljaša ili voditelja zbora. Za imena svetaca i ličnosti vezanih uz religiju ustaljen je običaj da pojedini narod koristi vlastite narodne oblike imena. Tako i kršćanski sveci koji se spominju u djelu imaju u hrvatskom jeziku svoj vlastiti oblik. S obzirom na to da se spomenute crkve nalaze u Njemačkoj i njihovi originalni nazivi nisu oni upotrebljeni u tekstu, nema smisla razmišljati o opciji da ih ostavimo u tom obliku. Stoga smo ih preveli koristeći hrvatske oblike imena svetaca. Svatý Tomáš jest sveti Toma, jedan od Isusovih apostola. Kostel svatého Jiří u hrvatskom je jeziku Crkva sv. Jurja. Chrám svatého Michala mogao bi nositi ime Crkva svetog Mihaela, svetog Mihovila ili svetog Mihajla, ali odlučili smo se za oblik sv. Mihael zato što je to ime koje se najčešće koristi i čitatelju je zasigurno najbliže. Kostel svatého Bonifáce u našem prijevodu nosi naziv Crkva sv. Bonifacija. Kostel svatého Blažeje prevodi se kao crkva svetog Blaža ili crkva svetog Vlaha. U hrvatskom jeziku u upotrebi su raširena oba oblika i smatramo da su našem čitatelju oba jednako prepoznatljiva. Mi smo odabrali ime Blaž, koje možemo shvatiti kao više doslovan prijevod imena Blažej, kako bismo ostali bliži originalu.

5. Zaključak

U ovome radu izložen je prijevod ulomka novele *Rekviem za kantora Bacha* suvremenog češkog pisca Jana Kameníčka, te analiza tog prijevoda. U procesu prevođenja književnog teksta prevoditelj nailazi na određene poteškoće ili nedoumice, koje su rezultat razlika između jezika izvornika i ciljanog jezika te razlika među dvjema kulturama u pitanju. Prevođenje nije samo mehanički posao, već zahtjeva mnogo promišljanja i donošenja odluka. U radu smo izložili takve primjere, koji su u ovom konkretnom tekstu zahtijevali posebnu pozornost.

Najprije smo se posvetili temi stila, i tome kako se prenosi stil djela iz jednog jezika u drugi. Prevoditelj mora dobro poznavati jezik originala, kako bi uhvatio sve njegove nijanse i uočio stilističke postupke u djelu. Zbog prirode jezika, nije moguće pronaći ekvivalente za svaki jezični izraz ili formulaciju, ali zato smo se fokusirali na ukupni stilistički dojam. S obzirom na to da se radi o suvremenom autoru, ukazali smo na činjenicu da vrijeme radnje o kojoj autor piše utječe na njegov jezik i odabir jezičnih sredstava. Za određene izraze korištene u djelu, koji pripadaju višem stilu, u hrvatskom jeziku ne nalazimo stilski i semantički istovjetne izraze te odlučujemo stoga iskoristiti neutralni termin, ali zato na nekim drugim mjestima u tekstu, to nadoknađujemo izborom izraza koji pripada višem stilu.

Sljedeći pojam kojim smo se bavili u našoj translatološkoj analizi su lokaliteti. U djelu *Rekviem za kantora Bacha* spominju se brojni njemački gradovi i crkve. Bilo je potrebno provjeriti kako se imena tih gradova zapisuju u hrvatskom jeziku, jesu li jednaka onima u tekstu predloška. Konstatirali smo da većina gradova ima isti naziv u češkom i u hrvatskom, no neki imaju poseban oblik u češkom jeziku dok u hrvatskom nose originalne njemačke nazive. Imena crkava preveli smo tako što smo upotrijebili ustaljene narodne oblike imena svetaca, po kojima spomenute crkve nose ime.

Osvrnuli smo se i na problematiku prevođenja vlastitih imena, područje koje prevoditeljima često zadaje muke. Mnogo je faktora koje treba uzeti u obzir, kao što su uloga vlastitog imena u karakterizaciji lika, značenje imena, njegova zvučnost, pravopis, lakoća čitanja. U našem prijevodu većinu smo imena ostavili u obliku koji upotrebljava autor, najčešće su to izvorna imena stvarnih osoba njemačke ili engleske narodnosti. Kod imena triju od Bachovih kćeri, koje Kameníček zove bohemiziranim oblicima njihovih stvarnih imena, mi smo također odabrali kroatizirane oblike imena.

Još jedna zanimljivost s kojom smo se susreli prevodeći *Rekviem* za kantora Bacha, bili su pojmovi vezani uz glazbu. Autori u svojim književnim djelima nerijetko tematiziraju određenu struku, znanost, hobi ili slično te u skladu s time upotrebljavaju pripadajuću terminologiju. U ovome slučaju morali smo istražiti kako se u hrvatskom jeziku nazivaju ili zapisuju neki muzički termini, te kako su prevedeni nazivi određenih djela Johanna Sebastiana Bacha.

Konačni zaključak koji proizlazi kako iz praktičnog dijela rada tj. procesa prevođenja, tako i iz teorijskog dijela odnosno translatološke analize, jest taj da prevođenje umjetničkoga književnog teksta nije nimalo jednostavan zadatak. Kao što teorija prevođenja naglašava, a javnost često zanemaruje, potrebno je puno više od znanja obaju jezika da bi prijevod bio uistinu uspješan, dosljedan i kvalitetan. Potrebno je biti dobar i temeljit čitatelj, bitno je poznavati književnost, te biti upoznat s kulturom i načinom života drugog naroda. Potrebno je biti kreativan i maštovit, ali istovremeno i objektivan, te suzdržan od suvišnog uplitanja u tekst. Nužno je imati sposobnost ispravno interpretirati i prenijeti stil, te estetsku vrijednost djela. Pored svih navedenih znanja i vještina, potrebna je prije svega želja i volja posvetiti svoje vrijeme i punu pažnju tom poslu na adekvatan način. Proces prevođenja književnog teksta, jednako kao i proces stvaranja književnog djela, kompleksan je i slojevit.

6. Literatura

Izvor:

1. Kameníček, J. *Rekviem za kantora Bacha*. Praha : Československý spisovatel, 1988.

Sekundarna literatura:

1. Anić, V. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : Novi liber : Europapress holding, 2007.
2. Barić, E. i sur. *Hrvatska gramatika*. Zagreb : Školska knjiga, 2005.
3. *Bratranec, sestřenice*. // Naše řeč. 8, 2(1924), str. 61. Dostupno na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1072>
4. Čechová, M. i sur. *Současná stylistika*. Praha : Lidové noviny, 2008.
5. Eco, U. *Otrpílike isto : iskustva prevođenja*. Zagreb : Algoritam, 2006.
6. Encyclopaedia Britannica. Johann Sebastian Bach. Dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Johann-Sebastian-Bach>
7. Filipec, J. i sur. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha : Academia, 2012
8. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Bach, Johann Sebastian. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5085>
9. Hrvatski jezični portal. Dostupno na: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=main>
10. Jan Kameníček : Oficiální stránky českého spisovatele. Dostupno na: <http://jankamenicek.cz/>
11. Jedlička, A. *Vývojová dynamika současné spisovné češtiny*. // Naše řeč. 52, 2-3(1969), str. 79-94. Dostupno na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5436>
12. Juliusová, A. *Hudební kultura renesančních Čech*. Preddiplomski rad obranjen na Pedagoškom fakultetu u Plzňu, 2014. Dostupno na: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/14976/1/Juliusova%20Anna-BP.pdf>
13. Levý, J. *Umění překladu*. Praha : Panorama, 1983.
14. Ribarova, Z., Ribarova, S. *Češka gramatika s vježbama*. Zagreb : Porfirogenet, 2015.
15. Slovník spisovného jazyka českého. Dostupno na: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php>
16. Škiljan, D. *Gazikelj ili o prevođenju vlastitih imena*. // Strani jezici. 21, 3-4(1992), str. 165-174.
17. Tabak, J. *O prijevodima i prevođenju*. Zagreb : Društvo hrvatskih književnih prevodilaca, 2014.

18. Željko, J. i sur. *Hrvatski pravopis*. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2013.